

Krisztina Osvát

What is known about Australian Aboriginals and New Zealand Maoris social integration?

ABSTRACT

From the European point of view Australia and New Zealand attract attention especially with their natural beauty and natural disaster in the news. In Europe, not too many articles and studies deal with the past or the present of the two countries' Indigenous population. We consider them neighbouring countries, with very similar history. Both lands were colonised by the British and both had significant pre-existing Indigenous population who suffered for many decades from the European settlers and struggled to keep their distinct cultural identity. There are many superficial visitors who believe *Aboriginal* people and Maoris are similar to each other and often treat Maoris as Aboriginals. However, those who have a chance to visit both Australia and New Zealand and explore the Indigenous population of the two countries they feel several differences between them. On the other hand in recent years more media focus on the social problems faced by remote Indigenous communities not only in Australia but in New Zealand, as well. Prominent experts try to analyse what can be the reason of the lower life expectancy and the lower income in these communities. Indigenous people also have a higher crime rate with lower employment and less access to health and education. Indigenous poverty has been not only deep and widespread but persistent. In both countries Indigenous groups are among the poorest populations. Besides these general and common features there is a significant difference between Aborigines and Maoris, the level of social integration. To create a short summary about the present situation of the Indigenous population in Australia and New Zealand this paper provides analysis and comparison on Indigenous and non-Indigenous population of the two countries.

ABSZTRAKT

Ausztrália és Új-Zéland főként természeti szépsége és gyakori természeti katasztrófái miatt kerül az európai híradások élére. Európa szerte viszonylag kevés cikk és tanulmány jelenik meg a két ország őslakosainak történelméről, illetve jelenlegi társadalmi, szociális helyzetéről. E két távoli, szomszédos ország vonatkozásában csak a történelmi hasonlóságokat szokták említeni. Mindkét ország brit fenn-

hatóság alá került, őslakosaik pedig hosszú évtizedeken keresztül folytattak elkeseredett küzdelmet az európai telepesekkel, hogy megőrizték kulturális identitásukat. A felületes ismeretekkel rendelkezők általában nem tesznek különbséget az ausztrál és az új-zélandi őslakosok között és gyakran a Maorikat is Aborigineknek tekintik. Bár azoknak az utazóknak, akiknek lehetőségük nyílik bepillantást nyerni a két ország őslakosainak életébe, számos érdemi különbséget fedezhetnek fel. Az elmúlt pár évben az ausztrál és az új-zélandi média is egyre több figyelmet szentel az ország távoli területein élő őslakosok szociális nehézségeinek bemutatására. Számos kutatás indult annak meghatározására, hogy mi lehet az oka az őslakosok esetében a születéskor várható lényegesen alacsonyabb élettartamnak és a kedvezőtlen jövedelmi viszonyoknak. Mivel magyarázható esetükben a magas munkanélküliség, a magas bűnözési statisztika és a szociális ellátórendszerhez való hozzáférés kedvezőtlen aránya. Az őslakos szegénység nemcsak mély és általános, hanem állandósult jelenség mindkét országban. Ugyanakkor az általános jellemvonások mellett egy markáns eltérés is megfigyelhető, ami a társadalmi integráció eltérő szintjéből adódik. A tanulmány célja, hogy rövid áttekintést és összehasonlítást adjon Ausztrália és Új-Zéland őslakosainak jelenlegi helyzetéről, bemutassa társadalmi integrációjuk eltérő szintjét, elemezve az adott ország nem őslakosokra vonatkozó statisztikáit is.

Keywords: Aborigines, Maoris, level of social integration

Kulcsszavak: Aboriginek, Maorik, a szociális integráció szintje

INTRODUCTION

This paper includes the following information about Aboriginal and Torres Strait Islander peoples in Australia and Maoris in New Zealand:

- population
- demography
- location
- land issues

This paper uses information from the most up-to-date sources:

- reports on key indicators of Indigenous disadvantage produced by the Steering Committee for the Review of Government Service Provision Australia
- reports in the Health and welfare of Australia's Aboriginal and Torres Strait Islander peoples series produced by the Australian Bureau of Statistics (ABS) and the Australian Institute of Health and Welfare (AIHW)
- reports on 2013 Census produced by Statistics New Zealand.

The information about the Indigenous populations is getting better but there are still limitations. It is very difficult to make international comparison in the area of Indigenous affairs because the nature of available data and the history of Indigenous-non-Indigenous relations varies greatly from country to country. The aim of this paper to give a short overview about the history and about the present

situation of these Indigenous communities. It also tries to highlight the main differences in social integration between Aboriginal people and Maoris. It hopes to answer questions such as:

- What can be the reason that Maoris' social integration was more successful than Australian Aboriginals'?
- Why could they represent their interests and traditional values more effectively than Aborigines in Australia?
- What could be the reason behind this great difference?

This article is based on processing studies, reports, articles and literature of national and international research into the topic.

COMPARISON OF ABORIGINAL AUSTRALIA AND NEW ZEALAND MAORIS

If we use the terminology "Aboriginal people" we have to take into consideration that this terminology has been constantly changing in Australian Aboriginal studies. Today two distinct groups of Indigenous Australians are officially recognised – the people of the Torres Strait Islands and the Aboriginal people of mainland Australia and Tasmania.

Each has their own flag, which is flown at official events across the country. Nowadays the term "Indigenous Australians" is used to embrace both Aboriginal Australians and Torres Strait Islanders. Regional names such as Murris or Kooris applied by contemporary Aboriginal groups to themselves are inappropriate to describe the whole of Australia or the deep past (FLOOD, J. 2006).

The indigenous or native population of New Zealand is labeled as Maori. Although Census definitions of Maori have differed over time, The Maori Affairs Restructuring Act 1989¹, The Rununga Iwi Act 1990² and The Maori Land Act 1993³ define a Maori as a person of the Maori race of New Zealand or a descendant of any such person.

Aboriginal society had not been static over the centuries. Aborigines showed themselves able to adapt continuously to the life on the Australian continent. Adaptation, not confrontation, was the keynote of Aboriginal life (PRENTIS, M. D. 2009). Aborigines must have been among the first in very early times to make ocean voyages and settle in a new world. When the Aborigines arrived in Australia men used stone tools and were nomadic hunters and food collectors all over the world, as they had been for hundreds of thousands of years (BROOME, R. 2010). Domestication of animals and cultivation of crops began about 10000 years ago in Europe. Aborigines survived for thousands of years in an often severe environment. To survive in the demanding Australian environment Aborigines needed a vast knowledge and understanding of the land. Although they did not build houses, cultivate the soil or rear animals, Aborigines had an unrivalled ability to find food and water (GIBBS, R. M. 2009). According to the estimations New Zealand was occupied by the Maoris around 1300 AD. They came to the continent from Polynesia. As New Zealand is very far from any other continents it was one of the very last territories that was conquered by the Europeans in the 17th century. As a consequence of New Zealand's more favourable environmental conditions, such as rich soils and reliable rainfall

¹ <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1989/0068/latest/DLM169980.html> last download 19.06.2015.

² <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1991/0034/latest/whole.html> last download 19.06.2015.

³ <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1993/0004/latest/DLM289882.html> last download 19.06.2015.

the Maoris were quick to establish settlements and villages (McLINTOCK, A. H. 2009). Maoris formed vivid trade relationships with whalers and sealers who often visited the islands. Women regularly decorated their dresses with attractive weavings.

To Europeans, civilization meant the European civilization. The European settlers recognized a group if it had a leader and if a group owned and used the land. The Aborigines not only seemed to lack the appearances of „civilization” - such as clothes, reading, writing, agriculture and religion – but also seemed to have no king and in appearance neither owned nor used land. That is why most Europeans could not see the need for agreements with Aborigines before taking the land. Relation between the Aborigines and European settlers of Australia has been harmed from the very beginning (PRENTIS, M. D. 2009). In contrast to the Maoris in New Zealand the Aborigines missed two things which made effective defence possible against the white invaders: developed technology and the capacity for large-scale organized warfare. The Aboriginal tool and weapon kit were made from stone, bone and wood.

The Aborigines did not develop according to the European expectations. They never became food-producers but remained hunters, collectors and makers of stone, bone, shell and wooden implements. The main reasons for it were their unsuitable environment and their isolation. Australia had no Indigenous animals such as cattle, sheep, goats, horses or asses which could be herded for food supplies. It had no Indigenous grain foods which could be cultivated. They were entirely dependent on nature and were constantly on the move in search of food and water. Since there is a limit to the kinds and yields of foods which nature will produce without assistance, they were never a numerous people.

As Aborigines were not counted in the official Australian censuses before 1971 their total population before that date can only be estimated. A figure of about 300 000 for the whole of Australia in 1788 has often been accepted (GIBBS, R. M. 2009). An anthropologist supplied this figure in 1930, when Aboriginal numbers had declined alarmingly. Aborigines were divided into about 500 regional groups or tribes, ranging in size from about 100 to 1500 persons. A tribe has been defined for Australia as a group of Aborigines having in common a language or dialect, a body of similar customs and beliefs and occupying a certain territory. It is still difficult to know how many Aborigines lived in Australia prior to European settlement. Recent research and investigation has led to the acceptance of the strong likelihood that there were between 500 000 and 850 000 people living in Australia before the Europeans arrived (COX, K.-PARISH, S. 2010). Similar to the Australian case the arrival of the white settlers brought rapid population decline (PRENTIS, M. 2009) to the extent that the Maori were also believed to be on the verge of extinction towards the end of the 19th century. Maoris suffered from introduced European diseases (for instance smallpox) ,as well as Aborigines, to which they had no immunity.

Another contrast with Aborigines that the Maori social organisation has a hierarchical structure (ROBINSON, D. 2002). The largest political unit was the iwi (tribe) within Maori society. The main unit was the hapu (sub-tribe) a highly localised group of about 500 people of common descent made up of several inter-related whanau (extended family groups) bound together by a common ancestor⁴. As a

---

⁴ Maori Social Structures, Ministry of Justice NZ, <http://www.justice.govt.nz/publications/publications-archived/2001/he-hinatore-ki-te-ao-maori-a-glimpse-into-the-maori-world/part-1-traditional-maori-concepts/maori-social-structures> last download 31.01.2015.

result of this they were far more well organised society than the Aboriginals so they had chiefs with whom Europeans could negotiate, trade and make an agreement with. Australian Aboriginals were nomadic people. Traditional Maori society still exists to a large extent in the marae⁵ (Figure 1).

Figure 1. Traditional Maori building in New Zealand

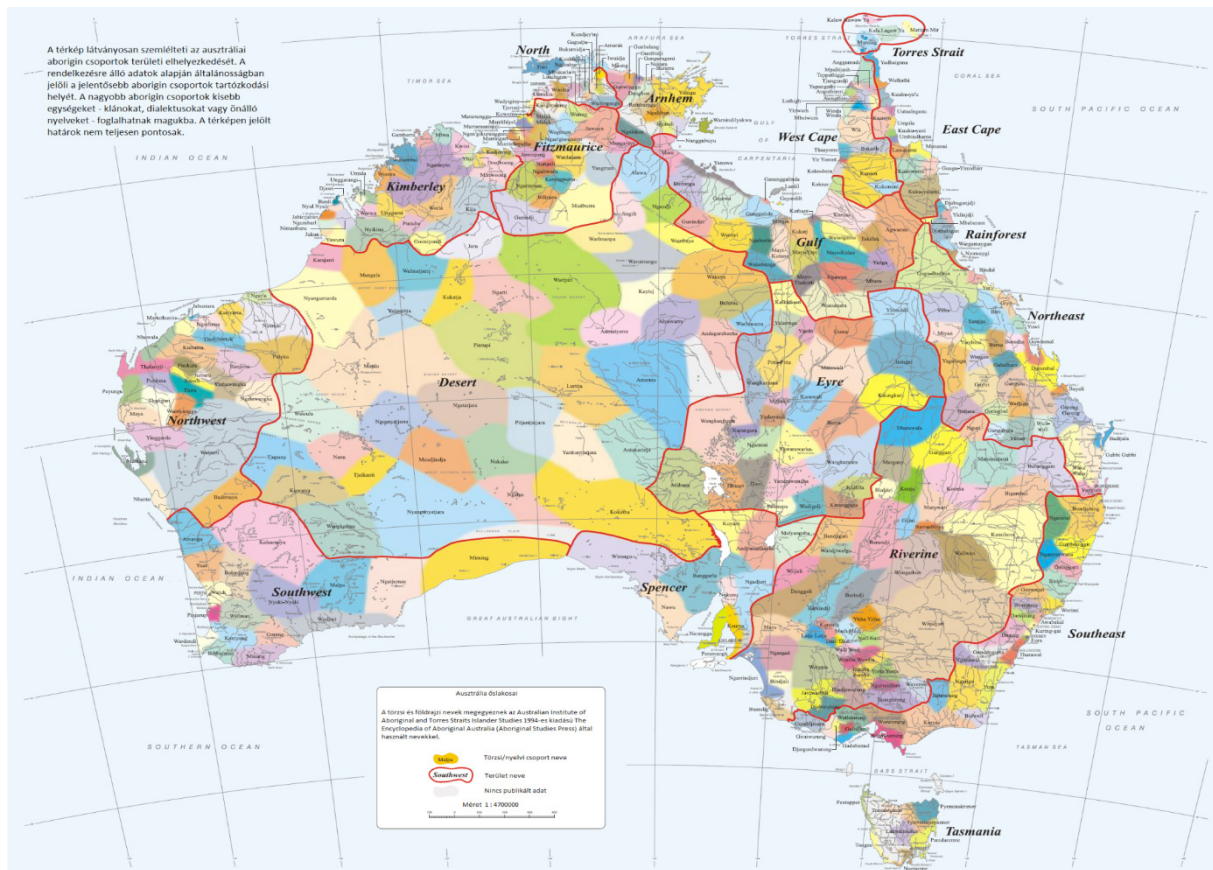
Source: Photo by the author

As a result of a political movement that emerged in the beginning of the 1850s a Maori King was elected in 1858 (MEIJL, T. V. 2003). It meant that the competing tribes managed to unite behind a single Maori King, so they could present a more united interest and work out a common strategy in order to retain control of Maori land. The effective joining of forces was supported by a common language. It is also a significant difference that Maori is an official language of New Zealand.

Compared to Aboriginals, they speak about 250-300 different languages and countless dialects (Figure 2.). Because of this was difficult to unite them against a common threat.

⁵ It is the sacred open meeting area that is associated with a traditional meeting house. The marae is the customary focal point for meetings, discussions, funerals and for welcoming visitors to the area. Social Capital and Philanthropy in Maori Society, 2012 The International Center for Not-for-Profit Law, ISSN:1556-5157

Figure 2. Indigenous Language Map

Source⁶: David R Horton, Aboriginal Studies Press, AIATSIS and Auslig/Sinclair, Knight, Merz, 1996. <http://www.abc.net.au/indigenous/map/>, last download 13.09.2014.

Waitangi Treaty was signed in 1840 which entitled Maoris the same rights as British Subjects (FLOOD, J. 2006). However Maori chiefs were divided over signing the treaty and were uncertain about its provisions. Further attempts to restore the provisions of the Treaty were made at various points in the 20th century and have remained the central issue of Maori history and political affairs. Nevertheless, Maoris had a voice in parliament with the creation of special Maori electoral seats from 1867 (MEIJL, T. V. 2003). For Aborigines in Australia it took about 100 years to get the vote and they still do not have their own electoral representation.

At arrival in New Zealand (Figure 3.) the first thing that everybody notices that every government building has signage not only in English but also in Maori. Newsreaders welcome their listeners with „Kia Ora” instead of Good Evening. They have Maori Television channels and language lessons. Maori party prominently featured in national politics. In contrast to the Australian society in New Zealand nobody wonders at a Maori who has a large tattoo covering his entire face. Maori culture is far more prominent in New Zealand society than Aboriginal cultures are in the Australian society.

⁶ This map indicates only the general location of larger groupings of people, which may include smaller groups such as clans, dialects or individual languages in a group. Boundaries are not intended to be exact.

Figure 3. New Zealand

Source: Edited by the author

DEMOGRAPHY

As a background to considering income poverty among Indigenous people it is useful to compare briefly their demographic characteristics and geographic location in the two countries.

According to 2013 Census there were 598 605 people of Maori ethnicity living in New Zealand which is 33 275 (5.9%) more than at the 2006 Census (MACPHERSON, L.2013). Maori is a youthful population but as a group are growing slightly older. The median age of Maori in the 2013 Census was 24 years – about one year older than at the last census (MACPHERSON, L. 2013). The number of Maori aged under 15 years continued to grow. The largest increase in the Maori population since 2006 was in the working-age group of 15-64 years followed by those aged 65 years and over.

According to the latest statistics of the World Bank, New Zealand's Maori population was estimated to be 670 650 people in 2014, which was 15% of the total population⁷. Australia's Indigenous population was estimated to be 698 583 people in 2014, which was about 3% of the total population⁸. The Indigenous estimated resident population is determined using information from the Census, birth and death registrations and migration data.

Aboriginal and Torres Strait Islander peoples are also a young population with a median age of 20.5 years compared to 36.1 years for the non-Indigenous population. The younger age profile of Indigenous Australians is mostly due to their higher fertility rates and higher mortality rates at all

⁷ World Bank 2014. September, <https://www.data.worldbank.org>. last download 31.12.2014.

⁸ World Bank 2014. September, <https://www.data.worldbank.org>. last download 31.12.2014.

ages compared with non-Indigenous Australians. The fertility rate for Indigenous women in 2011 was 2,74 babies per women compared with 1,92 for all Australian women (AIHW 2011)⁹.

Life expectancy is a broad indicator of a population's long-term health and wellbeing. There is a strong connection between low life expectancy for Indigenous Australians and poor health. According to the 2013 figures of ABS (Table 1.) life expectancy for Indigenous Australians has increased over the past five to seven years and it means that slightly narrowing the gap compared to non-Indigenous people.

Table 1. Life expectancy comparison data Australia

	Life expectancy
Indigenous-Male	69,1,1 years
Non-Indigenous-Male	79,7 years
Indigenous-Female	73,7 years
Non-Indigenous-Female	83,1 years

Source: Edited by the author based on Australian Bureau of Statistics (ABS),194/2013 Aboriginal and Torres Strait Islander Life Expectancy Increases <http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/mf/3302.0.55.003?OpenDocument> last download 19.06.2015.

Indigenous Australians experience high levels of chronic illness, preventable diseases, mental and physical disability which results in a reduced quality of life¹⁰. Maoris also have lower life expectancy, as well as lower income than other New Zealanders (Table 2.). In 2011, 19,3% of Indigenous people were living the poverty line compared with 12,4% of other Australians¹¹. The median income for Australian Indigenous households was just over half that of Australian non-Indigenous households in 2011-2013 (465AUD compared with 869AUD)¹². In 2013 Indigenous adults were imprisoned at 13 times the rate for non-Indigenous adults in Australia¹³. Similar to the Australian Indigenous population, Maoris also have a higher crime rate with lower employment and less access to health and education.

⁹ Australian Institute of Health and Welfare, Australia's health series no.14. Cat. no. AUS 178. Canberra, <http://www.aihw.gov.au/australias-health/2014/indigenous-health/#t1> last download 31.01.2015.

¹⁰ Steering Committee for the Review of Government Service Provision 2009, Overcoming Indigenous Disadvantage: Key Indicators 2009, Productivity Commission, Canberra, http://www.pc.gov.au/__data/assets/pdf_file/0003/90129/key-indicators-2009.pdf last download 31.01.2015.

¹¹ 2012 Poverty Report https://www.melbourneinstitute.com/downloads/hilda/Stat_Report/statreport-v9-2014.pdf last download 19.06.2015.

¹² Closing the gap, Prime Minister's report 2014, <http://www.naccho.org.au/download/aboriginal-health/Closing%20the%20Gap%20PM%20Report%20Feb%202014.pdf> last download 19.06.2015.

¹³ Key Indicators Report, http://www.pc.gov.au/__data/assets/pdf_file/0018/111609/key-indicators-2011-report.pdf last download 19.06.2015.

Table 2. Comparison data

	Maoris	Non-Maoris
Life Expectancy	71,13 years	78,84 years
Prison	6 times more likely than Non-Maoris	none available
Unemployment	13,3%	7,3%
Poverty	29,8% of children in poverty, are Maoris	13,25%

Source: Edited by the author based on Statistics New Zealand, 2013 Census

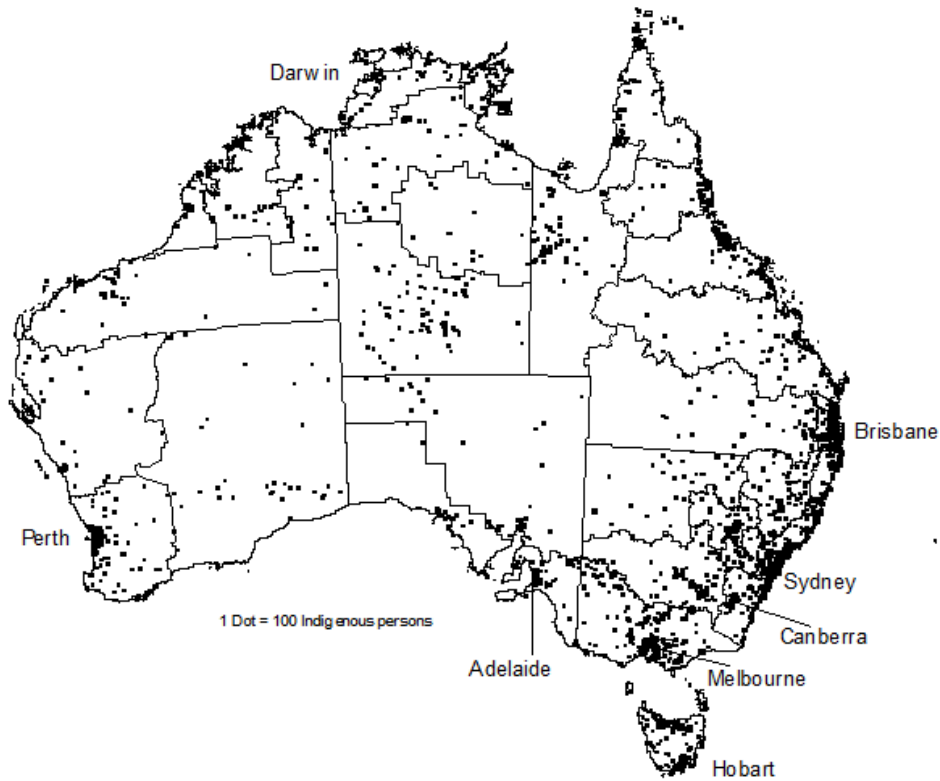
The unemployment rate for Indigenous Australians was around 5 times the rate for non-Indigenous Australians in 2012¹⁴.

¹⁴ Key Indicators Report, http://www.pc.gov.au/__data/assets/pdf_file/0018/111609/key-indicators-2011-report.pdf last download 19.06.2015.

LOCATION

Australia is one of the most urbanised countries in the world, with over two-thirds (69%) of the population living in major cities¹⁵. The Indigenous Australians live in all parts of the nation from major cities to remote tropical coasts and the fringes of the central deserts (Figure 4).

Figure 4. Indigenous population density in 2006

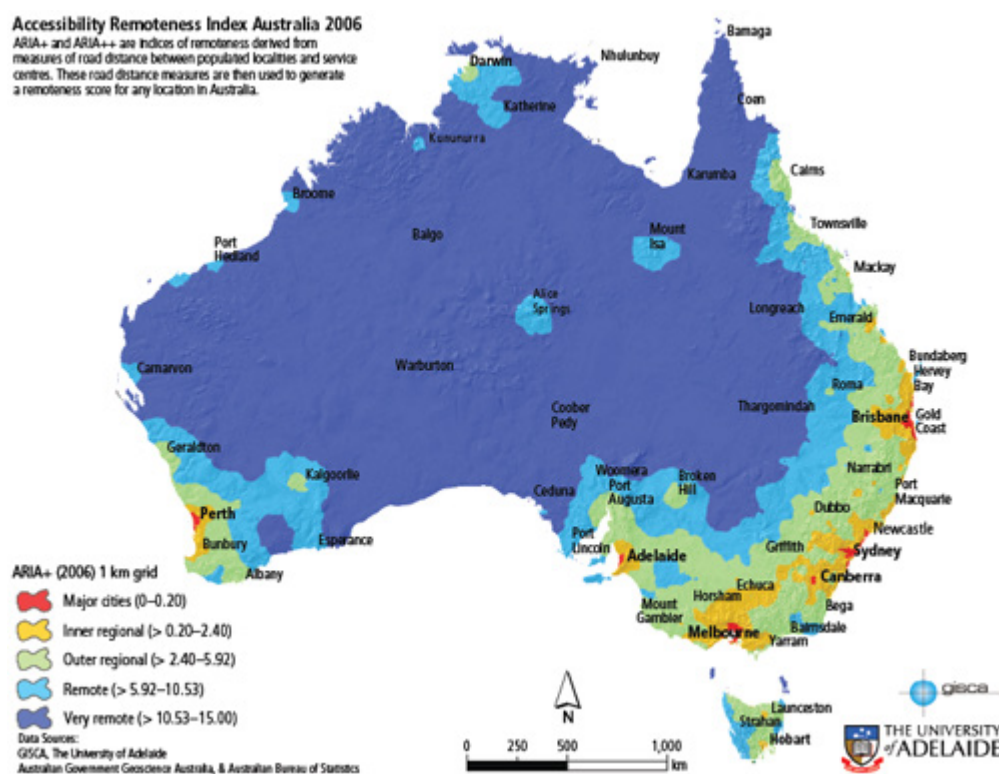

Source: Australian Bureau of Statistics, Population Characteristics, Aboriginal and Torres Strait Islander Australians, Australia, 2006 (cat. no.4713.0)

The majority of them live in metropolitan or regional areas. More than 35% live in *Major cities*, 22% in *Inner regional areas*, also 22% in *Outer regional areas*, 8% in *Remote areas* and about 14% in *Very remote areas* (Figure 5).

¹⁵ Australian Government, Australian Institute of Family Studies, Facts Sheet 2011 March, <http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/factsheets/2011/fs201103.pdf> last download 31.01.2015.

Figure 5. Accessibility Remoteness Index Australia 2006

Source: Australian Government, Australian Institute of Family Studies <https://aifs.gov.au/publications/families-regional-rural-and-remote-australia> last download 19.06.2015.

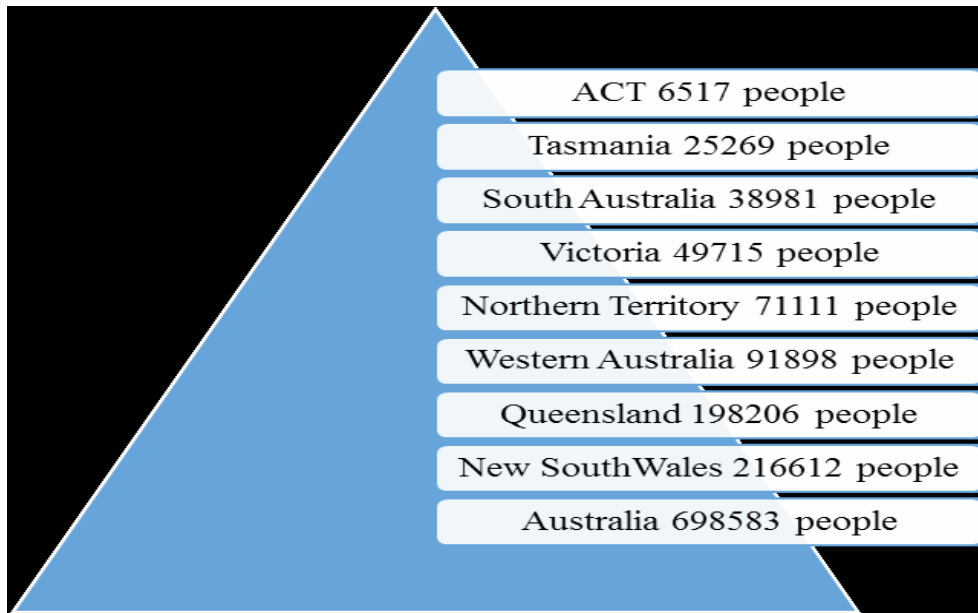
The standard method to define remoteness for statistical purposes in Australia is categorising regions in terms of the road distance from services. One of the defining features of geographic remoteness is that many services are less accessible, communities being cut off on occasion because of flooding or poorer access to healthy food sources. Evidence also shows higher rates of poor housing and overcrowding in remote areas, which have a negative impact on health (AIHV 2011)¹⁶. In 2012–2013, 23% of Indigenous Australians lived in overcrowded households. In very remote areas the proportion was 53–63%¹⁷.

The Northern Territory (Figure 6.) has the highest proportion of Indigenous Australians. In 2011, around 30% of its population identifying as being of Aboriginal or Torres Strait Islander origin. In most other jurisdictions, Indigenous people made up less than 5% of the population, with the lowest proportion (less than 1%) in Victoria.

¹⁶ Australian Institute of Health and Welfare <http://www.aihw.gov.au/australias-health/2014/indigenous-health/#t7> last downloaded 19.06.2015.

¹⁷ Closing the gap, Prime Minister's report 2014, <http://www.naccho.org.au/download/aboriginal-health/Closing%20the%20Gap%20PM%20Report%20Feb%202014.pdf> last download 19.06.2015.

Figure 6. Estimated Aborigin population by states

Source: Edited by the author based on Australian Bureau of Statistics (ABS), Estimates and projections, Aboriginal and Torres State Islander Australians, 2001 to 2026. Canberra 2014. <http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/Products/6D211D3E50EA82E0CA257CC9001438D8?opendocument> last download 31.01.2015.

In comparison with Maoris, according to recently published data from 2013 Census more than 80% of Maori lived in urban environments (MACPHERSON, L. 2013). This fact carries several consequences, such as the tribal connections in the Maori population have lost a great deal of meaning (MAAKA, R. C. A. 1994) and the socio-political organisation of Maori society has also changed radically since the 19th century. One favourable aspect of this situation that health, housing, education services and basic necessities are available for the greater part of the Maori population. While in Australia, the same level of services and basic necessities are not as accessible and user-friendly for Indigenous people as they are for Maoris, in New-Zealand (HUNTER, B. 2001). The another aspect of this issue is the nature of property rights. Under the circumstances who can be considered as the real owners of the land and other resources ? Who can represent the certain Maori population in case of land property issue?

LAND ISSUES

The history of Indigenous land legislation and administration is a very complex one in both countries.

Historically the Tainui were the first Maori group to sign a major settlement of their historic grievances in 1995. The British Monarch, Queen Elizabeth II of England, travelled to New Zealand to sign the Act that passed into law the agreement negotiated between the Tainui leadership and the New Zealand Government. The agreement included a formal apology from the Crown and provided for the return of 3% of the lands originally confiscated. The value of the returned lands was estimated at approximately NZD 170 million (MEIJL, T. V. 2003). The fundamental issue of land return or compensation is at the forefront in New-Zealand as well, most land claims remain outstanding with Maori owning only 5% of the country's land¹⁸. In July 2007 the New Zealand Law Commission

¹⁸ Minority Rights Group International, New Zealand, Maori <http://www.minorityrights.org/4422/new-zealand> January 2015. last download 31.01.2015.

began a project to develop a legal framework for Maoris who want to manage communal resources and responsibilities. Despite the growing differentiation of Maori society and urbanisation of Maori people they still have a substantial economic interest and a very important social interest in land. With the assistance of representative committees, some of the income from these lands goes to the support of Maori education, community centres or marae improvement (McLINTOCK, A. H. 2009).

Similar to New Zealand seeking Indigenous control over their own lands and resources has remained the central theme of Aboriginal history and political affairs (NEATE, G. 2010). When colonists arrived in Australia in 1788 their colonial governments assumed that the land was terra nullius- „the land of no-one”. The progressive colonisation of the Australian continent had created economic wealth for the settlers but at massive human costs for the original inhabitants (BRADFIELD, S. 2003). The indigenous population were removed from their lands to missions, settlements and were marginalised.

Australia has plentiful and diverse energy resources, including significant amounts of coal, gas, uranium and renewable energy. It is one of the few countries belonging to the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) that is a significant net energy exporter, sending nearly 70% of its total energy production overseas, according to data from Australia’s Bureau of Resource and Energy Economics (BREE). These exports provide jobs and income and helped the country withstand the global financial crisis. Energy resources exports contributed 69 billion AUD income¹⁹ and employed around 123 000 people in 2012-2013²⁰. Energy related industries contributed nearly 102 billion AUD (6,7%) to Australia’s Gross Domestic Product (GDP) in the same year²¹.

The story of restitution involves two separate notions, land rights and native title (BRADFIELD, S. 2004). In Australia, the common law doctrine of Aboriginal title is referred to as native title, which is „the recognition by Australian law that some Indigenous people have rights and interest to their land that come from their traditional laws and customs”.²² Indigenous Australians have a strong and abiding attachment to their country. They believe that they are part of their country and it is part of them. They share its spiritual essence. The era of native title gradually continues the process of restitution. It is obvious that social and economic future of Indigenous people are closely associated with the ongoing process of restitution (HOWITT, R. 1998). Nowadays 80% of mining activities in Australia that take place on Aboriginal land²³ and the greater part of Australia’s major tourist destinations can be found also on Aboriginal land.

¹⁹ Bureau of Resources and Energy Economics, 2014 Resources and Energy Quarterly, June Quarter 2014, Canberra http://www.industry.gov.au/industry/Office-of-the-Chief-Economist/Publications/Documents/req/REQ-2014-06_.pdf, last download 31.01.2015.

²⁰ Australian Bureau of Statistics cat. no. 8155.0, Australian Industry <http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/mf/8155.0> last download 31.12.2014.

²¹ Australian Bureau of Statistics cat. no. 5204.0, Australian System of National Accounts <http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/mf/5204.0> last download 31.12.2014.

²² „Exactly what is native title ?-What is native title?- National Native Title Tribunal <http://www.nnttt.gov.au/Information-about-native-title/Pages/Nativtitlerightsandinterests.aspx>. 19 December 2007. Retrieved 28 January 2011.

²³ Aboriginal culture-Land-Threats to Aboriginal land, Jens Korff 30 December 2014. <http://www.creativespirits.info/aboriginalculture/land/threats-to-aboriginal-land> last download 31.01.2015.

SUMMARY

Nowadays Australian culture cannot be thought of without placing Aboriginal and Torres Strait Island cultures at its core. Aboriginal people themselves play a much greater role in shaping policies than ever before. An emphasis on self-determination and autonomy for local communities has emerged. The multi-cultural Aboriginal populations of Australia try to find that level of social integration that make secure preserving their traditional life-style and values. Besides the relevant achievements Maori population also has to cope with several new challenges in the near future because their tradition is slowly being eroded by modernization and urbanization (BOURASSA, S. C.-STRONG, A. L. 2002). It is generally admitted that Maori population was relatively mono-cultural in comparison to Aboriginal population. This fact helped to reach a higher level of social integration but along with the more general integration into New Zealand society they have to give up the traditional hierarchical structure of the Maori social organisation. The new sets of interests can not be handled with old structure of hapu and iwi. It seems that nowadays the higher level of social integration can be a tool to alleviate Indigenous poverty as the Maori case reflects. On the other hand in Australia the energy resources and mines are inseparable from the Indigenous issues. Naturally, the proportions are different in the case of the two countries but essential from economic point of view. Both Indigenous peoples and the relevant governments that seek to address this issue face several challenges.

BIBLIOGRAPHY

- BOURASSA, STEVEN C –STRONG, ANN LOISE 2002: "Restitution of Land to New Zealand Maori: The Role of Social Structure" in *Pacific Affairs vol.75 no.2 (Summer, 2002)* University of British Columbia, pp. 227-260
- BRADFIELD, STUART 2003: "Treaties and agreements: Towards decolonisation" in *Australian Review of Public Affairs, 20 October 2003*.
- BRADFIELD, STUART 2004: "Agreeing to terms: What is a comprehensive agreement" in *Land, Rights, Laws: Issue of the Native Title vol.2, no.26 2004*.
- BROOME, RICHARD 2010: *Aboriginal Australians; A history since 1788*. Allen & Unwin, Crows Nest, Fourth edition
- COX, KARIN-PARISH, STEVE 2010: *Amazing Facts about Australia*. Steve Parish Publishing Pty Ltd, Queensland p.8
- FLOOD, JOSEPHINE 2006: *The original Australians: Story of the Aboriginal People*. Allen & Unwin, Crows Nest, pp.39-204
- GIBBS, RONALD MALCOLM 2009: *The Aborigines*. Longman, Pearson Education Australia, Port Melbourne, Fourth edition reprinted 2009, pp.12-14
- HOWITT, RICHIE 1998: "Recognition, respect and reconciliation: Steps towards decolonisation?" pp.28-34 in *Australian Aboriginal Studies no. 1*
- HUNTER, BOYD 2001: "Tackling poverty among Indigenous Australian." in Ruth Fincher – Peter Saunders (edited by): *Creating unequal futures*. Allen & Unwin, Sydney

- MAAKA, ROGER C. A. 1994: "The New Tribe: Conflicts and Continuities in the Social Organization of Urban Maori." *The Contemporary Pacific* 6 (2): pp.36-311, University of Hawai'i Press, Center for Pacific Islands Studies
- MACPHERSON, LIZ 2013: "Steady growth in Maori population continues" *Statistics New Zealand 2013 Census*
- McLINTOCK, A. H. 2009: "Modern Society." Te Ara-An Encyclopaedia of New Zealand, edited by A. H. McLintock, revised edition 2009
- MEIJL, TOON VAN 2003: "Conflicts of Redistribution in Contemporary Maori Society: Leadership and the Tainui settlement" *The Journal of the Polynesian Society*, vol. 112, no.3. pp. 260-279
- NEATE, GRAEME 2010: "Achieving real outcomes from native title claims, Meeting the challenges head on" pp.198-252 in Strelein, Lisa (edited by): *Dialogue about land justice, Papers from the National Native Title Conference*. Aboriginal Studies Press, Canberra, Meeting the challenges: claimants pp. 209-210, Meeting the challenges: governments pp. 218-219, Interest-based approach pp.234-235
- PRENTIS, MALCOLM DAVID 2009: *A study in black & white, the Aborigines in Australian history*. Rosenberg Publishing, Dural, Third edition 2009, pp.67-72
- ROBINSON, DAVID 2002: Introduction to "Building Social Capital" IPS, Victoria University 2002

András Törzsök

Contributions to the Methodology of Tourism History Research

ABSZTRAKT

A XX. század folyamán több releváns turisztikai fogalom komoly tartalmi változáson ment át. Részben ennek is köszönhető, hogy a terminológiák egy jelentős részét szinonimaként is használták. Már a két világháború között történtek kísérletek ezek meghatározására, de egy egységes fogalmi használatra nem került sor a hazai szakirodalomban. A második világháború után a statisztikai adatközlések is változtak és több új – főleg a politika által indukált – társadalmi jelenséggel kellett szembesülni, amelyek tovább bővítették a turisztikai fogalmak variabilitását. Munkámban elsősorban ezen fogalmak egzakt determinációjára és statisztikai alkalmazására teszek kísérletet, illetve a tanulmányban alkalmazott néhány új mutató segítheti a hazai turizmus szélesebb spektrumú vizsgálatát.

ABSTRACT

During the 20th century the meaning of several relevant tourist concepts has undergone major changes. It is partly due to this fact that a significant portion of the terminologies were also used as a synonym. Attempts to define them had already been made between the two World Wars, but a unified conceptual usage has not been happened in the domestic literature. After the World War II, the statistical data releases have changed and with many new – mainly politically induced – social phenomena had to be faced, which further expanded the variability of the terms of tourism. In my work, I make an attempt at exact determining and statistically applying primarily these concepts; and a few new indicators used in the study may help a broader spectrum of investigation of domestic tourism.

Kulcsszavak: turizmus, idegenforgalom, vendégéjszakák minimális száma, minimális tartózkodási idő
Keywords: tourism, the minimum number of guest nights, minimal length of stay

INTRODUCTION

It is fair to say that tourism history may be the subject of several disciplines, with a number of possible perspectives offered by geography, historiography, sociology, and economics. At the same time, the interdisciplinary nature of tourism history means that researchers coming from the different branches of science primarily, if not exclusively, use terms and concepts that are established in their respective areas but their meanings are not necessarily the same.

Another challenge to research, the publication and mainly the comparison of findings, is that certain terms, such as tourism, have considerably changed their meanings in recent decades. While researchers often rely on the data line of the Central Statistical Office to analyse tourist turnover data, the available information resists comparison mostly due to methodological changes in data reporting. The reason is that there are basic differences between the data reports of the Hungarian Royal Central Statistical Office and its legal successor after World War II, with special regard to tourist turnover data. The post-war period did away with the established terms of “permanent and temporary guest” and the mid-1960s gradually introduced a number of indexes that had not been used in previous data reports, such as “number of guest nights”.

RESEARCH GOALS, SOURCES, AND METHODS

This paper aims to spell out the difficulties of interpretation and analysis entailed by some frequent terms of domestic tourism history, the semantic changes observed in a number of terms, and the problems about the comparison of different periods. An attempt is made to clarify some previous terms and the potential changes in their meanings, and the examination of the differences between the ways of statistical data gathering in the past and today. The primary source of this research includes data from the reports of the Hungarian Royal Central Statistical Office (Magyar Statisztikai Zsebkönyv [Hungarian Statistical Pocket Book], Magyar Statisztikai Szemle [Hungarian Statistical Review]) and of course the relevant literature.

Among the works on domestic tourism history as secondary sources I found especially useful for my purposes the 1937 book *Az idegenforgalom elmélete és gyakorlata* [The Theory and Practice of Tourism] by Endre Gundel (GUNDEL E. 1937). Other relevant research sources included the 1941 book *Az idegenforgalom* [Tourism] edited by Béla Markos (MARKOS B. 1941a), the 1942 paper *A magyar idegenforgalom története és jövő elképzelései* [The History of Hungarian Tourism and Ideas for the Future] by Béla Tausz (TAUSZ B. 1942), and the 1961 book *Idegenforgalom* [Tourism] by Béla Markos and András Kolacsek (MARKOS B. – KOLACSEK A. 1961). I also found important data and findings in the books by Oszkár Bársony (BÁRSONY O. 1929, 1933), István Kallós (KALLÓS I. 1934), Béla Marton (MARTON B. 1940), and in the papers by Gusztáv Thirring (THIRRING G. 1929) and János Tihanyi (TIHANYI J. 1983). I received considerable assistance in interpreting terms from tourism journals, including *Idegenforgalom* [Tourism] between 1964 and 1979, the 1970–1987 issues of *Idegenforgalmi Közlemények* [Papers in Tourism], the 1985 *Idegenforgalmi értelmező szótár* [Dictionary of Tourism Terms], and works by Gábor Michalkó (MICHALKÓ G. 2004).

CHARACTERISTICS AND DIFFICULTIES OF STATISTICAL DATA GATHERING UNTIL WORLD WAR II

A characteristic of statistical data until World War II was that data gathering did not record the actual number of guests or guest nights. Instead, guests were registered in the categories of “*permanent and temporary guests*”. People were classified as “permanent guests” who spent at least one week at a resort and those who stayed for less time were “temporary guests”. The statistical yearbooks did not reveal whether “permanent guests” stayed for only one or five weeks at a resort and if “temporary guests” spent only one or five days at a place. Clearly, the data published do not reflect the full number of guests or guest nights, not even the average length of stay. Another challenge to the analysis is posed by the differences between the data gathering methods and their deficiencies, which is why there is no way to know with absolute certainty whether the given resort considered people as permanent guests after spending six or seven guest nights. At the same time, there is an obvious opportunity to compare the data of individual resorts and to follow up the changes in tourist turnover.

At times the analysis of statistical data forces the researcher to conclude that not even the data of the Hungarian Royal Statistical Office are fully reliable, especially concerning Keszthely, due to the deficient and inaccurate data reports of spas. “Visitor statistics do not offer reliable numbers, nevertheless”, Lajos Lóczy claimed in 1920. “Some places regard visitors staying for one or two days as permanent guests while families making an extended holiday in other places fail to report all members to save the treatment fee. Keszthely does not record the number of ‘visitors’ at all. Likewise, there is a difference between data in the Magyar Balneológiai Értesítő [Hungarian Balneological Bulletin] and in the journal Balaton” (LÓCZY L. 1920: 185). Another possible reason for inaccurate data reporting was that the statistical authorities often obtained the required data from secondary sources, typically police records, but those did not serve statistical purposes (THIRRING G. 1929).

DISCOURSE ABOUT BASIC TERMS IN THE INTERWAR PERIOD

In the past, statistics and the literature used the term *idegenforgalom* (literally: *stranger turnover*) instead of the now common *turizmus* (*tourism*), even though domestic statisticians translated both *vendégforgalom* (*guest turnover*) and *idegenforgalom* with the word *tourisme* in the French abstracts of their papers in the Statistical Yearbooks. The Hungarian term *turizmus* probably comes from the French noun *tour* (‘round trip’) (LENGYEL M. 2007), which found its way to the language through German, became a synonym of *travel* across Europe, and occurred in the sense of ‘mass tourism’ in Hungary with a somewhat pejorative overtone as early as the 1930s (REHÁK G. 2011). Earlier, professionals (SÁGI J. 1909; CSÁKY Á. 1909) had noticed “the democratisation and embourgeoisement of tourism”, a phenomenon also known as “social or people’s” tourism (MÁDAY B. 1941). However, they did not necessarily consider this as something negative but often saw it as an opportunity (MARTON B. 1940).

The reason why the term *idegenforgalom* became common in Hungary to denote travel, guest turnover, and even the whole industry is that the Hungarian word *turizmus* was already reserved to mean ‘hiking’ and ‘mountaineering’ (THIRRING G. 1929). In the 1915 Annual Budget, Entry 6 of Title 18 uses the two terms side by side, assigning 30,000 crowns to advertisements, studies, and

investments required for enhancing turisztika and idegenforgalom. (The following Entry 7 assigned another 21,000 crowns to enhancing turizmus in the Tatras.) Today most authors of tourism history use the terms idegenforgalom and turizmus interchangeably despite the two concepts that they originally used to denote. Initially, the term *turizmus* only meant hiking, mainly in the mountains, which now mostly corresponds to *backpacking*. At the same time, the term idegenforgalom now has the same meaning as turizmus.

In the Révai Lexicon, Kálmán Gálos defined idegenforgalom as the turnover of travellers and guests in countries, cities, regions, and spas (GÁLOS K. 1914). “Tourism is mass traveller turnover aimed at a city, region or country at a high level of cultural development, where travellers leave their residence on a temporary basis without the intention to settle in the place designed for travel”, said Dr. Béla Markos in his lecture at the course in tourism (MARKOS B. 1941b: 21). In addition to these criteria, Jenő Czenner defined the term as “the spending of income from one [business] unit in another”, i.e. paying for accommodation, hospitality, and other services (CZENNER J. 1933). Other definitions proposed in the period focused on the lack of intention to reside, the temporary nature of stay, and the possible goals of recreation, recovery, education, study, and business acquisition (FELLNER F.1930). The definition of the term *tourism* mostly depended on the perspective of each author, including travel and rest (GÁLOS), balance of payment (FELLNER), economics (CZENNER), cultural factors and motivations (MARKOS), and statistical data gathering and analysis (THIRRING).

In spite of the diversity of possible approaches, the domestic literature of the period proved to be much more uniform in defining the subjects of tourism (GUNDEL E. 1937). The term *idegenek* (literally: *strangers*) meant pleasure travellers (in German: *Vergnügungsreisende*) and the term *turisták* was deprecated as it was “reserved” for “another type” of people “going to a place for seeing a country, a region or a town that is unknown to them, in other words, people who mostly travel for fun” (THIRRING G. 1929: 1132). As travel necessarily entails a place of departure and arrival, another key criterion was the place that a person left to become the subject of tourism: his or her state, permanent home or last temporary address. The interwar literature and statisticians viewed people as the subjects of tourism upon leaving their permanent residence (GUNDEL E. 1937). Leaving the permanent residence, which of course was much more an indispensable than a sufficient condition by itself, did not automatically mean becoming the *subject of tourism*. The discourse revolved around places of tourism and mainly the goals of travel. The question arose whether the term subjects of tourism included hospital and sanatorium patients, commercial travellers, people on study trip and official commission, and conference participants besides people seeking recreation and fun. At its meeting held in Cairo in December 1927, the International Statistical Institute adopted the position that hospital and sanatorium patients were not called subjects of tourism in Hungary, as opposed to people on study trip or official commission, commercial travellers, exhibition and conference visitors, and even people visiting relatives, as well as the masses of people seeking recreation and rest. Speaking of travellers called “qualified strangers”, i.e. the subjects of tourism, Thirring mentioned two important criteria that he believed were indispensable: the temporary, provisional nature of stay in a stranger place and the lack of intention to make permanent earnings. At the same time, he found that “people making a summer holiday in provincial towns or villages, spas or climatic places often constitute

the majority of tourism” (THIRRING G. 1929: 1133). Thirring’s two criteria combined with Czenner’s condition of spending money produce a definition that is quite close to the modern definition of tourism, by which it is a change of environment resulting in new experiences, where an indispensable condition is consumption by the parties involved (MICHALKÓ G. 2004).

In addition to *idegenforgalom* and *turizmus*, a number of terms have changed their meanings. For instance, the term *spa* has undergone a semantic change. In the early 20th century, the water and sludge of Lake Balaton were thought to have a healing power (SÜMEGI J. 1935) because of the beneficial effects of bathing especially on digestion, appetite, and blood pressure (LENKEI V. D. 1911). Therefore, the Hungarian Royal Central Statistical Office published the guest turnover of spas on the shores of Balaton among the data of domestic “renowned spas”. Interwar statistical reports were already more refined as the heading “Guest turnover in spas, health resorts, and hydropathical establishments” included the separate categories of “thermal waters”, “cold mineral waters” (i.e. “sour”, “sulphate”, “bitter” and “sulphur” waters), “Balaton shore spas”, “alkaline lake” baths, and “hydropathical establishments”. At the same time, the statistical heading of “Renowned spas” remained, including the guest turnover data of the spas at Balaton and Hévíz.

Under the Bath Act 1929, “a spa shall be an institution providing medical treatment alone by using medicinal water or spring water, or river water or lake water in its natural place of occurrence, or in combination with other therapies” (Act XVI of 1929, Sec. 1). The Act also defines the term of *health resort*: “one or more spas or climatic hospitals with the surrounding locality or area that directly serves the purposes of such spa or climatic hospital, especially fit for such purposes due to their equipment that greatly satisfies the needs of public healthcare and medical treatment” (Act XVI of 1929, Sec. 2).

The Act defined *resort* as a locality „which is ideal for recreation purposes due to its riverside or lakeside position or to its otherwise favourable natural position without satisfying all criteria of a health resort” (Act XVI of 1929, Sec. 3). The Statistical Yearbooks were only revised to comply with the Act at a later date. Inspired by the Bath Act, the term *spa* was first defined almost the same as today in the 1935 Statistical Yearbooks, which replaced the previous category “guest turnover in spas” with “guest turnover in renowned spas and resorts”. (Data reports after World War II already separated Hévíz from Balaton side spas within the category “Spas”.)

The term *hotel* also slightly changed its meaning during the 20th century, especially by today. In 19th and early 20th century sources, the terms *szálló* (hostel or lodge) and *szálloda* (hotel) were used interchangeably. In the interwar period *szálló* referred to any accommodation of a lower category. *Turistaszálló* (tourist hotels) did not offer the same service level as mainstream hotels, and neither did post-war *munkásszálló* (workers’ hostels) (TÖRZSÖK A. 2011).

CHALLENGES OF DOMESTIC TOURISM HISTORY RESEARCH IN THE POST-WAR PERIOD

After World War II, Hungary refused tourism as a matter of policy mainly on ideological grounds (REHÁK G. 2011). International tourism lost momentum and domestic tourism was mostly limited to what was called social tourism. When the political leaders decided again to develop domestic and international tourism, the primary and secondary superstructure of tourism was poor, and problems

of definition arose in journals of the period, such as *Idegenforgalom*, and in statistical reports. One of the problems was still related to the name of the industry. Professionals consistently used the term *idegenforgalom* instead of *turizmus*, although often mentioning its subjects by the name *turista* (*tourists*).

The term *turista*, which used to mean ‘hiker’ and ‘mountaineer’, was increasingly replaced by *kiránduló* (*excursionist*). This made excursion a separate category in domestic statistics, defining *excursionist* as a person seeking tourist attractions and natural spots for new experiences, sports, and as a pastime, rather than making money but without spending a single night. As this did not allow for describing excursionist turnover in terms of the number of guest nights, the expression “number of *guest days*” was introduced.

As Hungary found its way back to international tourism, statisticians came to face a new problem: where to classify foreigners that arrive in the country without staying for a single night? People who spent at least one *guest night* in Hungary were considered as tourists and the rest were called *visitors*. Of course, the number of visitors combined with tourists was equivalent to the number of foreigners that crossed the state borders.

Consequently, statistical data on international tourism, the literature and speeches by policy-makers sometimes referred to the number of foreigners arriving in Hungary (number of entrants), at other times to the number of tourists and yet at other times to the separate number of visitors. From 1965, the Statistical Yearbooks also published the number of guest nights beside the number of guests, laying particular stress on the data of foreigners.

Another post-war trend in statistical data reports on international tourism was to state foreign exchange revenues generated by the home countries and tourists broken down to political regime rather than geographic location. Hungarian statistics made separate records of people arriving from “capitalist countries”, “rouble settling countries”, and Yugoslavia. A similar principle was used to take account of revenues. Some tourism revenues were of course reported in forints and foreign exchange forints (the value of the given currency converted to forints), and others were reported in “convertible settlements” (capitalist currencies and Yugoslavian dinars) and “rouble settlements” (Documents of the Zala County Office of Tourism). These statistical terms and categories were used as a matter of course in the relevant domestic literature, so they came to extend the set of basic concepts.

The successive methodological changes in post-war statistical reports make it particularly difficult to analyse tourism turnover data. While the CSO (Central Statistical Office) regularly published county level Statistical Yearbooks, they initially reported only hotel data by locality, such as the number of rooms, beds, overall capacity, domestic and foreign guests, and guest nights. At times, they even included facilities built in the style of workers’ hostels within the category of hotels. This explains why in 1960, to take an example, 4,735 domestic guests were registered in the Palota Hotel in Várpalota, obviously less visited by tourists than a resort by Balaton, whereas only 928 and 924 were registered in the Hullám Hotel in Keszthely and in the Balaton Hotel respectively. Of course, the reason for the difference was that the Palota Hotel in Várpalota was used as a *workers’ hostel*. Workers’ Hostel No. 197 of Hungarian Railways was officially a hotel of Keszthely in 1960, but it was no longer reported in the statistics of the ensuing years except for 1965.

Of course, it makes a substantial difference in interpreting figures if tourist turnover data within places of accommodation include only the facilities that are especially meant for tourism or also the hotels used by workers that are engaged in socialist production and may be viewed as permanent residents. The hotels in Keszthely hosted a total of 17,073 guests in 1964, 19,156 in 1965, and 17,164 in 1966 but it would be a premature conclusion that Keszthely closed a good season in 1965. The main reason for the difference is that Workers' Hostel No. 197 of Hungarian Railways was stated as a hotel, which hosted a total of 2,586 guests. In other words, the number of hotel guests was actually less, specifically 16,570 without this accommodation, absent from the statistics a year before in 1964 and after in 1966.

But there is more to the analysis of the data from 1965. As mentioned before, the hotels in Keszthely, including the railway workers' hostel, hosted slightly more than 19,000 guests, whereas the breakdown by locality in the Statistical Yearbooks reported 18.1 in units of 1,000 people. This difference is even more marked in the 1966 data, where the addition of each hotel's turnover in Keszthely shows that they were visited by a total of 17,164 people. At the same time, the breakdown by locality in units of 1,000 individuals shows 5.2 and not 17.2. This is probably so because the Statistical Office's breakdown by locality only referred to the summer season from 1966.

A separate chapter is dedicated to the methodological challenges of campsite data reporting. As the way of statistical data reporting changed from 1975, it is difficult to compare data with information from the previous period. Before 1975, statistical reports contained the data of 2nd class county campsites rounded up and collapsed with the data of backup campsites, tourist hotels, and schools. The most accurate and hence the most reliable data refer to the period between 1975 and 1978. In these years, the CSO disclosed an accurate report on the data of the 1st and 2nd class campsites of Keszthely (overall capacity, number of guests and guest nights, including foreigners as a separate category) apart from the data of "transit accommodation" as opposed to previous practices. In 1979, the CSO changed its reporting strategy again and, contrary to the period from 1975 to 1978, it already released the data of the two campsites collapsed and not separated.

Perhaps the above examples (not an exhaustive list) illustrate well the research challenges posed by the analysis of data reports after World War II.

CONCLUSIONS

In studying tourism history, it is vital to interpret all terms used in sources of the period, including archive material, daily press, journals of tourism, and statistical reports, according to the meaning they had at the time and not taking the use of terms characteristic of our own discipline as a starting point. Part of the terms considerably changed their meanings over as little as a few decades (perhaps it is enough to think of the terms of spa and tourism) while other terms were introduced, such as *number of visitors* and *number of guest nights* after 1945.

In addition to the semantic changes in the terms, the biggest methodological challenge lies precisely in the appearance and currency of new indexes used for comparing guest turnover data as the researcher should compare data taken from two different reports. Primarily, the problem is that until 1945, the Hungarian Royal Central Statistical Office's data reports did not usually include

some of the indexes that are common today, such as the number of guest nights and the average time spent in one place. In general, statistic reports at the time stated domestic and foreign guests in two categories. Permanent guests were people who spent at least one week at the resort while temporary guests were people who spent at least one night at the resort. By contrast, the Statistical Yearbooks never revealed if permanent guests spent one or more weeks and if temporary guests spent a single night or several days at the resort.

Again, the number of guest nights and the average length of stay cannot be determined with accuracy. At the same time, the existing data allow for calculating the minimum below which no number of guest nights or average length of stay could drop. This already enables the researcher to analyse these segments of guest turnover. To this end, my analysis attempted to create two new indexes. The first is the *minimum number of guest nights*, the number below which the number of nights spent by all guests at the given resort could not drop. This index is the sum total of seven times the number of permanent guests and the number of temporary guests (number of permanent guests $\times$ 7 + number of temporary guests). The second index is the *minimum length of stay*, actually an average number, the quotient of the minimum number of guest nights and the number of guests (minimum number of guest nights / number of guests). These two indexes helped me compare the resorts and revealed the changes in travel habits.

For the analysis of the sources on tourism it is vital to adopt a critical approach, even when examining the data of the Central Statistical Office, not only due to the sometimes inaccurate data reports but also to the methodological changes that have been presented sketchily above.

With discourse in progress concerning the basic terms of tourism, the current definitions were made as a result of both previous domestic debates and the international literature.

REFERENCES

- BÁRSONY O. 1929: *Tallózás az idegenforgalom körül*. Magyar Idegenforgalmi Érdekeltségek Szövetsége, Budapest, 1929. 16. p.
- BÁRSONY O. 1933: *Idegenforgalom és itthoni nyaralás*. s.n., s.l., 1933. 15. p.
- CZENNER J. 1933: *Idegenforgalmi gazdaságpolitika*. s.n., Budapest, 151.p.
- CSÁKY Á. 1909: *Rendezzük a balatoni ingyen-fürdőt*. In: Keszthelyi Hírlap 41/1909 p. 1.
- FELLNER F. 1930: *Csonka-Magyarország nemzeti jövedelme*. In: Magyar Statisztikai Szemle 11-12/1930 pp. 999-1008.
- GÁLOS K. 1914: *Idegenforgalom szócikk*. In: Révai lexikon 10. kötet, Budapest
- GUNDEL E. 1937: *Az idegenforgalom elmélete és gyakorlata*. Magyar Idegenforgalmi Érdekeltségek Szövetsége, Budapest, 151. p.
- KALLÓS I. 1934: *A magyar idegenforgalom új útjai*. Magyar Cobden Szövetség, Budapest, 16 p.
- LENGYEL M. 2004: *A turizmus általános elmélete*. Budapest, 2004. 509. p.
- LENKEI V.D. 1911: *A Balaton hatása az ember szervezetére*. s.n., Budapest, 37. p.
- LÓCZY L. 1920: *A Balaton földrajzi és társadalmi állapotának leírása*. Hornyánszky, Budapest, 194. p.
- MÁDAY B. 1941: *A szabadidőmozgalmak és az idegenforgalom*. Idegenforgalmi Újságírók Egyesülete, Budapest, 11. p.

- MARKOS B. – KOLACSEK A. 1961: *Idegenforgalom*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 252. p.
- MARKOS B. (szerk.) 1941a: *Az idegenforgalom. Az 1941. évi idegenforgalmi közigazgatási szaktanfolyam előadásai*. Idegenforgalmi Újságírók Egyesülete, Budapest, 88.p.
- MARKOS B. 1941b: *Fejezetek az idegenforgalom elméletéből*. In: MARKOS B. (szerk.): *Az idegenforgalom. Az 1941. évi idegenforgalmi közigazgatási szaktanfolyam előadásai*. Idegenforgalmi Újságírók Egyesülete, Budapest, pp. 15-34.
- MARTON B. 1940: *Szabadidőmozgalom, idegenforgalom, munkásnyaraltatás*. s.n., Budapest, 79. p.
- MICHALKÓ G. 2004: *A turizmuselmélet alapjai*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 218. p.
- REHÁK G. 2011: *Turizmuspolitika Magyarországon különös tekintettel a Kádár-korszak első tíz évére*. Doktori (PhD) értekezés, ined, Debrecen, 247. p.
- SÁGI J. 1909: *Külön vonatokat a Balaton mellé!* In: Keszthelyi Hírlap 39/1909. p.1.
Statisztikai évkönyv, évszám = A magyar királyi kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv 1900 és 1910, illetve 1919 és 1941. közötti számai, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1901-1911; 1923-1942.; 1900 p. 64.; 1901 p. 66.; 1902 86. p.; 1903 p. 81.; 1904 p. 83.; 1905 p. 70; 1906 p. 81.; 1907 p. 84.; 1908 p. 84.; 1909 p. 84.; 1910. p. 72.; 1919-1922 p. 38.; 1923-1925 pp.45-46.; 1926 p. 45; 1927 p. 36.; 1928 p. 37.; 1929 p. 32.; 1930 p. 29.; 1931 p. 37.; 1932 p. 40.; 1933 p. 43.; 1934 p. 40.; 1935 p. 43.; 1936 p. 39.; 1937 p. 42.; 1938 p. 43.; 1939 p. 45.; 1940 p. 46.; 1941 p. 50.
- SÜMEGI J. 1935: *A Balaton gyógytényezői*. Balatoni Intéző Bizottság, Budapest, 27. p.
- TAUSZ B. 1942: *A magyar idegenforgalom története és jövő elképzelései*. Magyar Idegenforgalmi Érdekeltségek Szövetsége, Budapest, 24. p.
- THIRRING G. 1929: *Az idegenforgalmi statisztika problémái*. In: Magyar Statisztikai Szemle 11/1929 pp. 1131-1146.
- TIHANYI J. 1983: *A magyar-német idegenforgalom történetéhez (1933-1944)*. In: Századok 1/1983. pp. 124-151.
- TÖRZSÖK A. 2011: *Interjú Lachner Lászlóval, a Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal kereskedelmi Osztályának vezetőjével 2011. február 5.*,
1929. évi XVI. tc. „Fürdőtörvény” Forrás: In: Corpus Juris Hungarici 1929.XVI. tc. Forrás: <http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=7780> (utolsó letöltés: 2015. május 4.)
Veszprém Megye Statisztikai Évkönyve 1960 és 1978 közötti számai. Központi Statisztikai Hivatal Veszprém Megyei Igazgatósága, Veszprém
Zala Megyei Idegenforgalmi Hivatal Iratai. In: Magyar Nemzeti Levéltár, Zala Megyei Levéltár, XXIX.főfondcsoport, 208.fond iratai
Zala Megye Statisztikai Évkönyve 1979 és 1990 közötti számai. Központi Statisztikai Hivatal Zala Megyei Igazgatósága, Zalaegerszeg

BÁRTFAI ENDRE GYÖRGY

A balatoni szállásadás története a XVIII. századtól a II. világháborúig

ABSZTRAKT

A tanulmány a Balatoni szállásadás történetét mutatja be a XVIII. századtól a II. világháborúig. A Balaton rövid földrajzi ismertetése után a vízi-, a vasúti- és a közúti közlekedés szerepét, fejlődését, a tó turizmusára gyakorolt hatását vizsgálja, majd három szakaszra bontva tekinti át a szállásadás kialakulását, problémáit a közel kétszáz éves időszakban.

ABSTRACT

The study presents the history of accommodations around the Lake Balaton from the XVIII century to the II. World War. After a brief description of the geology of the Lake Balaton, the writer investigates the development of the aquatic, rail and road transport; and their impact on the lake's tourism, and divided into three sections, provides an overview of the development and problems of lodging of this nearly two-hundred-year period.

Kulcsszavak: Balaton, szálláshelyek, turisztikai célterület, szálláshelykinálat

Keywords: Lake Balaton; accommodations; tourist destination

BEVEZETÉS

„... ez a Föld legkedvesebb, legszelídebb, legnyugalmasabb tájéka, valóban arra hivatott, hogy a túlnépes Földön a pihenőhely legyen” - írja Magyarországról CHOLNOKY JENŐ a Magyarország földrajza (1929, p. 6.) könyvének bevezetőjében.

A legtöbb hazánkat felkereső külföldi vendég két kiemelt turisztikai vonzerőnket ismeri: Budapestet és a Balatont. A Balaton mai kiemelt turisztikai helyzete egy évszázadokon átívelő folyamat eredményeként alakult ki, melynek gyökereit érdemes megismerni, feltárni.

A Balaton 2014-ben – Budapest után – az ország második legvonzóbb turisztikai területeként növekvő forgalmi adatokat ért el. Az eltöltött éjszakák száma 2014. január-október időszakában a

külföldi vendégeknél 0,6%-al csökkent, a belföldi vendégeknél 4,6%-kal nőtt az előző év hasonló időszakához képest. Az év első tíz hónapjában a külföldi vendégéjszakák száma 1 709 ezer, a belföldi vendégéjszakák száma 2 846 ezer volt (KSH Gyorstájékoztató 2014. sorszám: 158.).

A Balaton területfejlesztési koncepcióját bemutató tanulmány megállapítása szerint: „*A Balaton régió... Magyarország második legjelentősebb turisztikai területe - a hazai turisztikai bevételek 22%-a a Balaton turisztikai régióban keletkezik. A belföldi turizmust vizsgálva pedig a Balaton régió hazánk – mind a vendégek (22,3%), mind a vendégéjszakák (25,6%) részarányát tekintve – legjelentősebb fogadóterülete.*”

A Balaton fő jellemzői napjainkban is sokban hasonlóak a régi időkéhez:

- rövid szezonú (6-8 hét), vízparti fürdőzésre alapozott turizmus;
- a nagyléptékű vonzerőfejlesztés elmaradása, szétszórt fejlesztések;
- gyenge marketing, a turisztikai szolgáltatások elszigetelt megjelenése a piacon, a nemzetközi turisztikai trendekkel szemben szolgáltatásokat, élményeket nem komplex, egységes kínálatként megjelenítő programcsomagokként;
- nincs egységes, naprakész információkat tartalmazó adatbázis;
- nem minden tekintetben megfelelő humán erőforrás-állomány (Balaton Koncepció 2020-ig 2009 pp. 48-49).

A tanulmány célja, hogy bemutassa a Balaton-parti települések szállásadásának történetét, fejlődését, jellemzőit a XVIII. század második felétől a II. világháborúig, valamint azt, hogy hogyan vált hazánk második kiemelt turisztikai célterületévé a „Magyar tenger” és miért itt található az ország szálláshelyeinek több mint fele. Ezek mellett nem titkolt cél, hogy a tanulmány más kutatók számára forrásként szolgáljon a partmenti települések szálláshelyeiről, azok ismert kapacitási adatairól.

KUTATÁSI MÓDSZEREK

Kutatási módszerem alapvetően a könyvtári kutatás volt, az Országos Széchényi Könyvtár, a Központi Statisztikai Hivatal könyvtára, valamint a BGF KVIK Központi könyvtárának könyvei, korabeli napilapok, folyóiratok (Magyar Fürdőélet és Idegenforgalom, Magyar Szállodás és Vendéglős) példányai szolgáltatják az adatokat. Köszönettel tartozom a KSH és a BGF KVIK Különgyűjteményében található relikviák rendelkezésemre bocsátásáért a könyvtárak vezetőinek.

EREDMÉNYEK

A Balaton rövid, turisztikai szemléletű ismertetése

CHOLNOKY JENŐ Magyarország földrajza című (1929; 2010) művei alapján kerülnek bemutatásra a Balaton turisztikai szempontból meghatározó vidékei, jellegzetességei (1. ábra).

A Balaton árkos besüllyedéssel jött létre, átlagos vízmélysége csak 3 méter, legmélyebb helye a tihanyi szorulatban 11,5 méter. Két medencéjének – keleti és nyugati – legmélyebb részei 4-5 méter mélyek. A déli partot – mintegy 70 km hosszúságban – végigkíséri a 2-2^{1/2} km széles abráziós partszegély, itt a víz nagyon sekély, talaja pannoniai homok, ezért kitűnően alkalmas strandfürdők

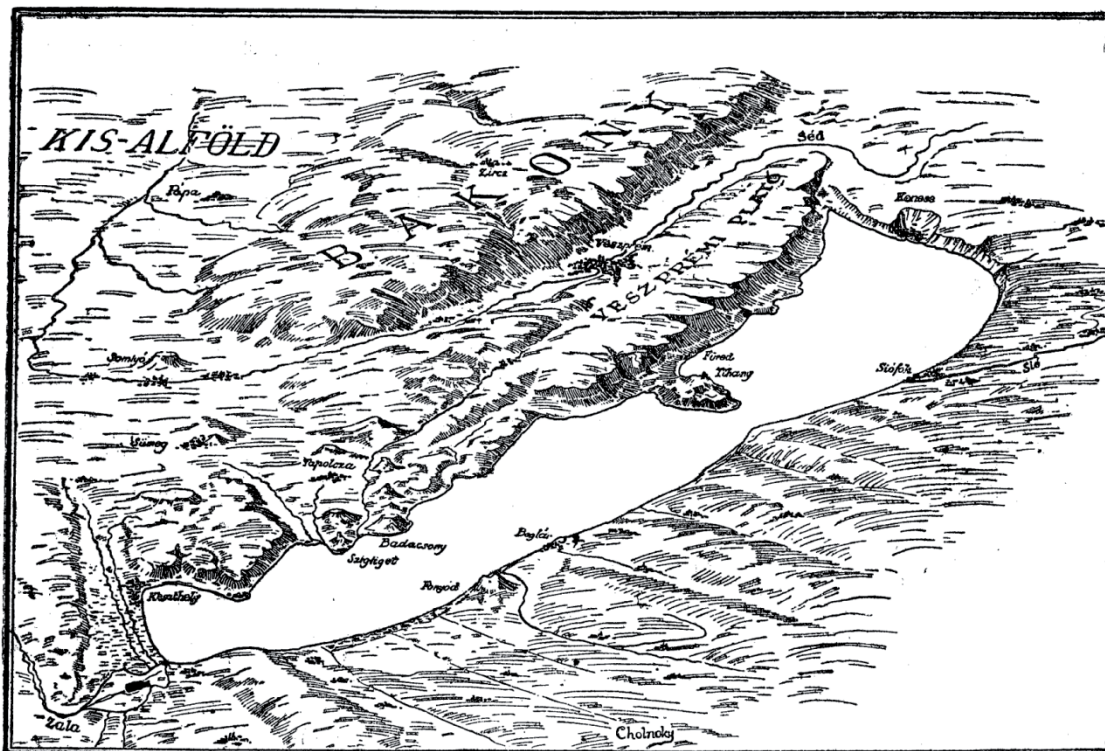
kialakítására. A Sió-csatorna a felesleges víz elvezetését szolgálja. A Balaton vizét a Zala folyó táplálja, de vizet hoznak még a tóba a Balaton-felvidékről lefutó patakok is. A Balaton vize gyenge ásványvíz, különösen alkáli földfémek kénsavas sói vannak benne nagy mennyiségben. A víz mindig halvány palackzöldes színű, homályos. Nagyon sok hal él benne, leghíresebb a „fogas” nevű nagy süllő (*Lucioperca lucioperca* L.), valamint a keszeg. A víz hőmérséklete a levegő hőmérsékletével együtt gyorsan változik, télen a tartós hidegben befagy. *„Nyáron fölmeleg a víz hőmérséklete a felszínen 24° C-ra is, azért nagyon kellemes benne fürdeni s mivel vize iható, sokkal kellemesebb, mint a tengeri fürdő.”* (CHOLNOKY J. 1929, p. 68.) A téli, befagyott Balaton nagyszerű látványt nyújt, és téli sportok üzésére is alkalmas (fakutyázás, korcsolyázás, jégvitorlázás). A jég olvadásakor a kisebb repedések, melyek nagy durranásokkal keletkeztek, a nagy feszültség miatt feltörnek, ezeket hívják népiesen túrolásoknak. Ezeken a helyeken támadnak a nyílt vizek, melyeket rianásnak hív a nép. Tavasszal az északi szél nagy jégtorlaszokat hoz létre a déli parton. A tó déli partján a hajdani deflációs síkság mély öblökkel nyúlik be a somogyi halmok közé, melyek a homokturzások miatt elmocsarasodtak, ezeket hívják a helyiek „berek”-nek. Legnagyobb köztük a Fonyód és Balatonkeresztúr közötti Nagy-Berek. A Balaton-felvidék – mely a Bakony hegység déli része – déli lejtőjét a Pannon tenger hullámai megtámadták s abrázios teraszt hoztak létre. *„A Balaton északi partján ez az a szép, 2-2^{1/2} km széles, lankás lejtő, amely a tó partjától a hegyek lábáig tart s balatoni rivierának nevezzük. Ezen sorakoznak a legkedvesebb üdülő és fürdő helyek, mint Almádi, Alsóörs, Lovas, Paloznak, Köves, Csopak, Arács, Balatonfüred, Aszófő, Örvényes, Akali-Dörgicse, Zánka, Szepezd, Révfülöp, és Ábrahám. Ezen a lejtőn kitűnő bor terem s a szőlők közt sűrűn elszórt pincék és nyaralók hazánk legvonzóbb, legkedvesebb vidékei közé emelik.”* (CHOLNOKY J. 1929, p. 54.) A Balaton-felvidék nyugati részébe mélyen besüllyedt a Tapolcai-medence, két észak-déli irányú törés közt. A Pannon tenger rakta tele homok és agyag rétegekkel, ezeknek a tetején törtek ki a pliocén korszak elején a bazalt-vulkánok. A bazalt takarónak sokszor igen szép, oszlopos elválása van, mint például a Szent-György-hegy északi oldalán. Ilyen csodálatosan szép bazalthegyek: a Badacsony, Szent-György, Haláp, Csobánc, valamint az ebbe a sorba tartozó, közeli Somlyó és Ság-hegy. Az igazi bazaltlávák kitörése után lepusztult a térszín, s amikor a lepusztulás már igen nagy volt, akkor törtek ki a sárvulkánok és gőzkitörések. A sárvulkánok iszapjából jött létre többek között a Szigligeti várhegy, a Vendég-hegy, a Kis-Hegyestő, a boglári Várhegy, Tihany hegyei. A Tapolcai-medence szakítja el a Balaton-felvidéktől a Keszthelyi-hegységet, melynek déli része dolomitból van, északi részein pedig megint bazalt-ömlések vannak (Láz-hegy, Szebike, Sarvaly, Tátika és Kovácsi hegy). Ezek szép típusai a látatakaróval védett mezáknak. Legészakabbra van a dolomitszirtjén várral megkoronázott Sümegi-hegy.

CHOLNOKY JENŐ – felismerve a tó turizmusban betölthető szerepét – az eredetileg a Franklin társulat által kiadott könyvében a Balatont ismertető részében a következőket írja: *„Ma a tónak legnagyobb jelentősége abban van, hogy mint üdülőhely temérdek idegent vonz s a nyaralók száma már minden évben eléri a 100 000-et. A legfontosabb üdülőhelyek az északi parton Almádi, Balatonfüred, Szepezd, Révfülöp, Badacsony és Balatongyörök, nyugati végén Keszthely. A déli parton Balatonberény, Balatonfenyves, Fonyód, Lelle, Boglár, Szárszó, Szemes, Földvár, Zamárdi, Siófok és Világos. Az északkeleti magas partok mentén Aliga, Akarattya, Kenese és Fűzfő. Tihanyban is sokan nyaralnak. A Balaton mellé vonzza még a gyógyulni vágyókat a balatonfüredi szénsavas (savanyú-)*

víz, továbbá a hévizi melegforrás. A Csopak alatt, Füreden és a fürdőtelepen előbukkanó szénsavas vizek, továbbá a tapolcai és hévizi melegforrások utólagos vulkáni jelenségek.” (CHOLNOKY J. 2010, pp. 273-274.)

A Balaton földrajzi adottságainak ismertetésénél nem lehet megfedkezni a Hévízi tóról sem. SÁGI (1902) leírása szerint Keszthelynek nagy nevezetessége Hévíz kénes melegfürdője, melynek gyógyhatásáról csodákról mesélnek az ott meggyógyult betegek. A tó vize nyáron 33-36°C, de télen sem hűl le 23° C alá. Hévíz, mint gyógyfürdő, egyedül álló bő víztartalmával, melynek eredményeként napi 26 ezer hektoliter víz folyik le a Kis-Balatonba egy csatornán keresztül. Hévíz híres nevezetessége, hogy a dr. Lovassy Sándor által honosított lótusz-virág Közép-Európában csak itt tenyészik szabadon. BOLEMANN (1900) könyvében dr. Heller Flórián bécsi tanár 1857. évi analízise szerint a hévízi tó a langyos aktrato-thermákhoz tartozik, kibővülve a tó fenekén található méternyi vastag iszappal. A hévízi fürdő csúsz, köszvény ellen, sérülések vagy lobos kórfolyamatok után visszamaradt izzadmányoknál, számos bőrbetegségnél, fekélyeknél, továbbá idegfájdalmaknál és idegbénulások esetében fejt ki gyógyító hatását.

1. ábra: A Balaton környékének madártávlati képe
1. figure: Bird's eye view picture the outskirts of the Lake Balaton

Forrás: CHOLNOKY J. 1929. p. 64
Source: CHOLNOKY J. 1929. p. 64.

A balatoni közlekedés fejlődése és ennek hatásai a tó turizmusára

A Balaton megközelíthetősége, gyors elérhetősége nagy szerepet játszik abban, hogy a XIX. század második felétől már idegenforgalmi célpontként is szóba jöhet. Ebben a tekintetben a hajózás, a vasúti és a közúti közlekedés szerepét érdemes röviden áttekinteni.

A balatoni hajózás rövid története

A balatoni hajózást 1846 előtt néhány vitorlás, csónakok és három révátkelő (Fenekpuszta és Balaton-szentgyörgy, Boglár és Fülöp, valamint Öszöd és Akali között) jelentette, a nagy áttörést a Széchenyi kezdeményezésére létrejött Balatoni Gőzhajózási Társulat megalapítása és a Kisfaludy gőzhajó megépítése jelentette, melyet 1846. szeptember 21-én, Széchenyi István születésnapján bocsátanak vízre, és nyilvános próbautak után ez év október 19-én köt ki először Keszthelyen (FRISNYÁK Zs. 2001, TÖRZSÖK A.-SIPŐCZ M. 2010). A hajózás ekkor jellemzően csak gazdasági (áruszállítás) és helyi közlekedési célokat szolgált, a turizmus még nem volt igazi szempont. Ebben az időben a balatoni idegenforgalom jórészt Balatonfüredre korlátozódott. A gőzös Keszthelyről, Keneséről és Alsóörsről szállította a vendégeket az északi parti üdülőhelyre. Az 1848-1849-es szabadságharc eseményei után a rendszeres személyforgalom csak 1852-ben indulhatott meg újra. 1861-ben a Déli vasút megépülése közelebb hozta a Balatont a világhoz. 1863-tól a Kisfaludy fokozatosan beszüntette egyéb járatait és már csak Siófok és Balatonfüred között közlekedett. A vasúttal Siófokra, majd onnan Füredre igyekvő vendégsereg elég hamar felismerte a Sió parti település helyzeti előnyeit és sokan ott maradtak. Ezzel indult meg Siófok fejlődése. 1861-től a Révfülöp-Boglár átkelő járaton vitorláskom, majd 1872-től a Zala-Somogy gőzhajó társaság Balaton gőzöse közlekedett. A tó első csavargőzöse a Révfülöp-Boglár-Szepezd útvonalon járt. A Széchenyi által alapított társaság 1876-ban csődbe ment, a Kisfaludy menetrendszerinti járatát leállították, ez hanyatlást hozott a Balaton partján, ami leginkább Füredet és a tihanyi apátságot sújtotta. A Stefánia Yacht Egylet tagjainak és a Déli vasút társaságnak egyaránt érdeke volt a gőzhajózás újbóli megindítása. 1888. október 21-én megalakult a Balatontavi Gőzhajózási Rt., a rendszeres balatoni személy- és teherszállítás lebonyolítására. Az újrakezdést szigorú feltételekkel Baross Gábor miniszter anyagilag is támogatta. A társaság által megrendelt új lapátkerekes hajó – a Kelén, később Baross névre keresztelték – 1889. július 1-én kezdte meg menetrendszerinti járatait az Almádi-Füred-Siófok-Füred-Almádi útvonalon. 1891-ben két új csavargőzöst – a Kelén-t és a Helka-t – helyeztek forgalomba. (FRISNYÁK Zs. 2001) Ez idő tájt a balatoni hajózás rohamos fejlődésnek indult, a korábbi fa kikötőket kőmólók váltották fel, egyes kikötőkből már naponta háromszor indultak gőzhajójáratok. 1909-ben bocsátották vízre a Budapesti Danubius Hajó- és Gépgyárban készült Kisfaludy csavargőzöst, 1913-ban a Jókai gőzhajó csatlakozott a flottához. 1927-ben Balatoni Hajózási Részvénytársaság néven új cég jelent meg a tavon. 1929-ben, már az új társaság égisze alatt kezdte meg menetrendszerű járatait a Szántód-Tihany rév első motoros komphajója, felváltva ezzel az addig közlekedő vitorlás kompot. A hajó kb. 10 gépkocsit és 60 embert szállíthatott egyszerre és 15 perc alatt tette meg az utat a két part között. Az utazási színvonal emelése érdekében a BHRT négy új hajót rendelt meg. A Csobánc és a Szigliget luxuskivitelű motorosok 1927-ben kerültek a Balatonra. Az utasok kényelme érdekében két szalont és két büféfülkét is kialakítottak rajtuk. A Csongor és a Tünde motoros hajók is ebben az évben készültek el Balatonfüreden az IBUSZ hajóépítő üzemében. Két évvel később az elsősorban kirándulóhajóként használt 50 fő szállítására alkalmas Sió motoros hajó is szolgálatba állt a tavon. 1935-ben a balatoni idegenforgalom egyenletes emelkedése indokolta a Boglár megépítését, majd egy évvel később bocsátották vízre a 30 személy szállítására alkalmas Badacsonyt. 1938-ban újabb két hajóval gyarapodott a balatoni flotta, a Szent István és a Szent Miklós motorosokkal, melyeket főként átkelő- és kirándulóhajóként használtak,

és a vízibuszok elődeinek tekinthetőek. A *jövő* hírnökeként az 1930-as évek végén jelentek meg a hidroplánok.¹

A Balaton vasúti megközelítésének rövid története

A XIX. század első felében Magyarországon a fejlődés egyik kerékkötője a nem megfelelő közlekedés volt. Az áruszállítást a szekér, a tömegközlekedést a postakocsi forgalom jelentette. Hazánkban is nagy lökést adott a közlekedés fejlődésének a gőzgépek megjelenése, elterjedése. Ennek eredményeként 1847-től elindult a Kisfaludy gőzhajó a Kenese-Füred-Keszthely útvonalon, amihez csatlakozott a Buda-Kenese közötti postakocsi járat. A Buda-Nagykanizsa vasútvonal megépítéséről az 1850-es évek közepe után kezdtek beszélni, amely a tervek szerint a Balaton déli partján halad végig. 1861-ben a Déli Vaspálya Társaság már át is adta az új vonalat – március 22-én a teher-, majd április 1-én a közforgalom indult meg –, ezzel a déli parti települések előnyösebb helyzetbe kerültek az északival szemben (FRISNYÁK Zs. 2001, p. 45). Sok – sorra eredménytelen – próbálkozás volt annak érdekében, hogy az északi oldalon is kiépüljön a vasúti pálya. Az 1870-es évek elején elkészült a Magyar Nyugati Vasút Székesfehérvár-Veszprém-Szombathely-Graz vonala és ehhez csatlakozva tervezték a Veszprém-Keszthely vonal kiépítését, de ez pénzhiány miatt nem valósulhatott meg. Az elkövetkező években sorra adták át a kisebb vonalakat: 1883-ban a Balatonszentgyörgy-Keszthely, 1889-ben a Boba-Sümeg, ennek folytatása Tapolcáig 1891-ben, majd a Keszthely-Tapolca vonal 1893-ban. A millennium évében készült el a Dunántúli HÉV Veszprém-Dombóvár vonala. A XIX-XX. század fordulójára szinte mindenhol futott vasúti pálya a Balaton körül, kivéve az Akarattya-Szigliget közötti szakaszt. SÁGI (1902) a Balaton északi-parti településeinek leírásánál mindenhol említést tesz a vasút hiányáról és arról, hogy a községek, városok jövője nagyban függ a vasútvonal megépítésétől. Az időközben megalakult Balatoni Szövetség a vasút kérdését is igyekezett kézbe venni. Szervezésükben 1906. július 22-én egy 3 600 főből álló küldöttség kereste meg a kereskedelemügyi és földművelésügyi minisztereket, ráirányítva a kormány figyelmét a Balaton-parti vasút ügyére. Az északi parti települések lakosai is megmozdultak, 85 000 koronát gyűjtöttek össze a vasút fejlesztéséhez hozzájárulásként, ebből Balatonfüred polgárai 40 000 koronával vették ki részüket. Egy új terv körvonalazódott ennek hatására, mely szerint a vasúti vonal Pusztaszabolcs állomásról kiindulva, Börgönd-Szabadbattyán-Polgárdi települések érintésével érné el a Balatont. Kossuth Ferenc kereskedelemügyi miniszter ennek hatására határozta el az észak-balatoni vasútvonal megvalósítását. Az építésről szóló törvényt 1907. február 14-én hirdették ki, és 1907. november elején már megkezdődtek a földmunkák a Börgönd-Tapolca vonalon. A 117 km hosszú fővonalat (Börgönd-Tapolca) és a 16 km hosszú mellékvonalat (Veszprém-Alsóörs) alig több, mint másfél év alatt építették meg. 1909. július 1-jén indulhatott meg az északi parton a vasúti forgalom, az utasok 5 óra alatt juthattak el Budapest Keleti pályaudvarról Tapolca állomására. Egy 1912-es gondolat eredményeként Győrön keresztül közvetlen kocsi közlekedett az osztrák fővárosból Balatonfüredig. (FAZEKAS M. 2005)

A Balaton két partján – a forrás és helyhiány miatt – egyvágányos vasútvonalak jöttek létre, így csak a nagyobb állomásokon tudják egymást „kikerülni” a vonatok, és ez a nem éppen ideálisnak nevezhető állapot még napjainkban is komoly feladat elé állítja a vasúti közlekedés szakembereit.

¹ <http://www.hajokanno.hu/tortenelem.html>

Meg kell említeni az 1930-as évek elejének újítását is a vasúti személyszállításban. A turizmus hazai fellendítését célozta a „filléres vonatok” vagy „filléres gyorsok” bevezetése. A MÁV olasz példa mintájára kezdte meg a kedvezményes utazást biztosító filléres vonatok indítását. A vonatok a turistaszezon áprilisi kezdetétől gyakorlatilag év végéig (a téli rossz idő beálltáig) szállították a kikapcsolódni – az akkor divatos kifejezést alkalmazva – „weekendezni” vágyó utasok tömegét az ország több, turisztikailag fontos városába, üdülőkörzetébe. Vonatok indultak többek között Szegedre, Esztergomba, Egerbe, Pécsre, Székesfehérvárra, Sopronba, Győrbe, Miskolcra, illetve a tanulmány célterületére, a Balatonra. 1932-ben már igen népszerűek voltak ezek a vonatok, alkalmanként 500-1000 fő utazott egy-egy szerelvényel.

A közúti közlekedés a Balaton két partján

A hajózás és a vasút mellett a közúti közlekedésről sem felejtkezhetünk el. A római korban már voltak kiépített kereskedelmi utak, melyek nyomait még ma is meg lehet találni Keszthely környékén. A középkorban a Balaton mindkét partján hadi utak vezettek. Az újkorban, a XVIII.-XIX. században a hazai utak minősége jelentősen elmaradt az európai országokétól. Az utak építése, fenntartása a jobbágyok munkáján alapult, a megyék irányításával. Az első javaslatot a hazai közutak kiépítésére is Széchenyi István tette meg, még 1848-ban. Tervei szerint a közutak a vasútvonalak kiegészítéseként inkább a helyi igények kielégítését szolgálják. Az 1850-90 közötti időszakban alakultak ki a közúti hálózattal foglalkozó intézmények, létezett 890 mérföldes „állami közút”, útmesterek és útkaparók végezték a fenntartással kapcsolatos munkákat. 1890-1920 között a makadámburkolatú utak elterjedése volt jellemző. Az 1890-es évek közepén jelentek meg az utakon a gépjárművek, melyek eleinte még csak sporteszközök voltak, de később fontos feladatokat is átvettek, így például a postaszolgálatot, személyszállítást. 1920-tól a II. világháború kitöréséig jellemző volt a gépjárművek elterjedése, a közúti közlekedés volumenének növekedése. Kialakult a verseny a közúti és a vasúti teherszállítás között, a személygépkocsik száma is nagy növekedésnek indult. Ennek megfelelően megindult a makadám burkolatok cseréje, hiszen a pormentes aszfalt és beton burkolatú utak jobban megfeleltek a gépjárművek közlekedésének. 1910-ben 937 személygépkocsit és 110 tehergépkocsit tartottak nyilván hazánkban, a húszas évek végére ez a szám már 13 394, illetve 4 493 darabra nőtt és mellettük 679 autóbusz és tizenegyezernél is több motorkerékpár futott a hazai utakon. (SCHUCHMANN G. – KISGYÖRGY L. 2001) Az 1920-as évek végén a Balaton mindkét partján aszfaltburkolatú utakon voltak megközelíthetőek a vízparti települések, melyeken biztonságosan lehetett a nyaralóknak kerékpározni, motorkerékpározni és autózni.

Végül, de nem utolsósorban meg kell említeni, hogy a légi közlekedés is kezdett beépülni a Balaton gyors megközelítését kínáló közlekedési eszközök sorába. Siófok-Kiliti települése lett a kiszemelt terület, ahol az 1932-es ötlet 1933-ban már meg is valósult. Megnyílt a Balaton első repülőtere – a Magyar Atlétika Club repülő osztályaként –, ahol minden évben repülőpiknik, sportnapok és oktatás is folyt az érdeklődők számára. A motoros repülőgépek mellett a hidroplánok is leszállhattak a Balaton vizére néhány település közelében.

A balatoni szállásadás kialakulása, problémái

A balatoni szállásadás történetét két részre érdemes osztani: a XVIII. század közepétől – ekkortól vannak erről írásos emlékek – a II. világháborúig, valamint a II. világháború befejezésétől napjainkig. Ebben a tanulmányban az első rész ismeretanyaga kerül feldolgozásra három szakaszra bontva. Az első szakasz a XVIII. század közepétől az 1848-49-es forradalom és szabadságharc végéig, a második a Bach-korszaktól az I. világháború befejezéséig és a harmadik szakasz a Trianoni békediktátumtól a II. világháborúig kíséri végig a balatoni szállásadás történetét, főbb eseményeit, jellemzőit.

A XVIII. század közepétől 1848-49-ig

A balatoni szállásadás írásos emlékekkel is alátámasztható története a XVIII. században kezdődik. Érdekes, hogy szinte csak a Balaton északi partján lévő településekről találni anyagokat, pedig a déli parti településeken is lehettek egy-két szobával rendelkező fogadók az úton lévők elszállásolására.

Balatonfüreden már 1748 óta a savanyúvízforrások közelében vendégfogadó van. A szállásadás története szempontjából ki kell emelni az 1795-98 között épült Horváth-házat. A ház nagyon szép, tiszta copf stílusú épület, nála nagyobb ebben a stílusban nincs az egész Balaton-vidéken. Szállóvá alakítása után 105 szobával rendelkezett, a magyar reformkor ismert személyiségei mind vendégei voltak. 1825-ben itt tartották az első Anna-bált. Füreden e mellett az 1837-ben épült új Fürdőépület 12 szobája, az alsó vendéglő 16 szobája, és a felső vendéglő – ez utóbbi 1847-re készült el – 20 szobája biztosított szállást a gyógyulni érkező vendégek számára.

Keszthelyen a XVIII. század végén, 1799-ben, már vendégfogadóról írnak és 1804-ben egy nagy vendégfogadót említenek, melynek a földszinten vendégszobája is van, és emeletén négy szoba bérbeadását hirdetik.

Az 1. ábrán bemutatott térkép alapján a Keszthelyhez közeli Hévíz településén, mely már akkor rendelkezett a meleg vízforrással, 1786-ban egy kastélyhoz hasonló, emeletes vendégfogadót említenek, és 1804-ben egy vendéglőház bérletét hirdetik hat vendégszobával. (BALLAI K. 1943)

Világosan a Gamásza-csárda ismert, ahol néhány szoba állt az úton lévők rendelkezésére (SÁGI J. 1902).

A Balatoni szállásadás kínálatát – korabeli írásos emlékek alapján – ebben az időszakban mindössze ez a néhány fogadó, szálloda jelentette.

A Bach-korszaktól az I. világháború végéig

A reformkorról – az 1930-as évek elején – a következőket írja LIBER ENDRE: „Ebben az időben Magyarországon kezdték már észrevenni a Balatont, de 1880 körül még csak egyetlen egy helyet látogattak: Balatonfüredet, ... ahol élénk és elegáns fürdőélet zajlott.” (LIBER E. 1934 III. kötet pp. 234-236)

Talán fentiek alapján érthető, hogy ILOSVAI HUGÓ az Ezredéves ünnepekre kiadott könyvében nem is említi a Balatont, a balatoni településeket (ILOSVAI H. 1896). BOLEMANN (1900) és SÁGI (1902) azonban már számba veszi a balatoni üdülő- és nyaralóhelyeket, beszámol a már meglévő, működő szálláshelyekről, a telekértékesítésekről, nyaralóépítkezésekről, melyek a XIX. század utolsó éveiben indultak meg a Balaton menti településeken, felismerve a turizmus szerepét, jövőbeni lehetőségeit. A településeken sorra alakuló Fürdőegyletek célja az adott község fürdőéletének kialakítása, fejlesztése.

tése volt. Számos helyen néhány év alatt több tucatnyi üdülő, szálloda épült fel szinte a semmiből, így például Siófok, Balatonföldvár községekben. A fejlesztéseknek köszönhetően gombamód szaporodtak a gyógyhelyként, nyaralóhelyként elismertté váló települések.

Először tekintsük át az északi parti szállásadóhelyeket.

A vasútvonalak megépítése adott lendületet a Balaton északi partján lévő települések szálláshely-fejlesztéseinek, igaz, hogy csak a XX. század első évtizedének derekán. Amíg a vasút meg nem épült, Balatonfüredre a déli parti Siófokról vagy a tó nyugati végén található Keszthelyről hajóval mehettek át a vendégek. 1911-ben Balatonfüreden a Horváth-ház mellett már több szálloda is fogadott vendégeket, így az Eszterházy, a Grand Hotel, az Erzsébet-, Klotild- és Ipoly-udvar, a Mangold-ház, melyekben együttesen mintegy 850 szoba várta a vendégeket (SÁGI, 1902; *Magyar Szent Korona*, 1911). 1914-ben a balatonfüredi szállók között újabb neveket találunk: Gyógyszánatórium, Stefánia-udvar, Terézia-udvar, Döry-villa, Annuska-nyaraló. Balatonfüred a Balaton partnak legkeresettebb és leglátogatottabb fürdőhelye és itt található az összes balatoni fürdők között a legdíszesebb fürdőház (MÁTRAI R. 1914).

A Füredhez közeli Balatonarácson is van egy kis szálláshely, a Patócs vendéglő, ahol 4 szoba 6 ágygal vár vendégeket (FEKETE G. 1941).

Az északi-part másik nagy üdülőközpontja Balatonalmádi, ahol az 1910-es évek elején 300 villa, két szálloda: a Zsákszálló és a Balaton szálló, egy bérház, valamint légsátrak várják az üdülőket, a Kneipp csarnokba gyógyulni érkezőket (SÁGI, 1902; *Magyar Szent Korona*, 1911).

A XIX. század végén nagy lendületet kapott a hazai turista élet. A Balaton-felvidék – ezen belül Badacsony – festői környezete kiváló turistaútvonalakkal várta a turistákat, és ezek mellett turistaházak is épültek: a Rodostó turistaház, melyet a Magyar Turista Egyesület építtetett, és a Szentgyörgyhegyi menedékház, melynek építtetője a Magyarországi Kárpát Egyesület (*Balaton*, 1942).

A Balaton nyugati részén elhelyezkedő – a déli vasúttal az 1880-as évek vége óta szárnyvonalon megközelíthető – Keszthelyen a századforduló idején több szálloda is üzemel. A Hullám, a Balaton, a Vasúti, a Korona, az Amazon, a Hungária, és a Bronner-féle szállodákon kívül az üdülő vendégek magánszállásokon is kaphatnak még elszállásolást (BOLEMANN I. 1900; SÁGI J. 1902; MÁTRAI R. 1914). A vendégforgalomnak köszönhetően a városnak a századfordulóra kiépült a Balaton-parti része, az *új gőzhajó-kikötőt* 1891-ben adták át, és 1898-ban megalapítják a Balaton Múzeumot (1898). Ezek a létesítmények mind turisztikai célokból kerültek megvalósításra.²

Az abban az időben „Keszthelyi” Hévízként említett, gyógytaváról híres település is komoly fejlődésen ment át. A tó gyógyvizére alapozva 1907-ben elkészült a Hévíz Szanatórium és Gyógyszálloda. 1911-re Hévíz-gyógyfürdőn ezen felül 10 szállodában közel 300 szoba fogad gyógyulni érkező vendégeket, többek között a Deák Ferencz-ház, Hetes (VII.) ház, Ferencz József-ház, Négyes- és ötös házak, Kettes (II.) ház, Rákóczi-ház, György-ház, Csányi László-ház, Kisfaludy-ház. Érdekesség, hogy ez utóbbi egy speciális vendéggör, az Országos Munkásbiztosító Pénztár beteg tagjai részére van fenntartva (*Magyar Szent Korona*, 1911).

² <http://www.zalaszam.hu/utikonyv/keszth.htm>

Keszthelyről Füred felé haladva Badacsonyan a Hableány szálloda 14 és a Neptun szálloda 18 szobával fogad vendégeket, akiknek már penziós ellátást kínálnak reggelivel, ebéddel, uzsonnával, vacsorával, valamint fürdőhasználatot. Rév-fülöpön a Balaton gyöngye 8, a Rianás 2 és a Vihar szálloda 3 szobával rendelkezik (BOLEMANN I. 1900; SÁGI J. 1902).

A Balaton déli partja már az 1860-as évek eleje óta rendelkezik vasúttal, ami a települések fejlődését elősegítette. Az első település, Balatonvilágos, mint nyaralótelep van említve egy vendéglővel, ahol 5 szoba kiadó, de a sorban második kis település Balatonaliga is rendelkezett már az 1910-es évek elején két szállodával. A Rákóczi és a Terézia szállodában összesen 42 szoba van, melyekben 74 ágy adható ki (MÁTRAI R. 1914).

A déli part igazi sikertörténete Siófok, Siófok-fürdőtelep. A község „átszállóhelyként” működött Balatonfüred felé, de az ide érkező vendégek jelentős része felismerte, hogy itt is lehet élvezni a Balaton kínálta lehetőségeket, sőt az északi part innen csodálható leginkább! A fordulat éve 1891. Ebben az évben vette meg a Balatonfürdő Rt. a veszprémi káptalantól a partot, kiirtotta a náderdókat, feltöltötte a békás mocsarakat, közvetlenül a tó partjára nagy szállodákat építtetett. Körülbelül 60 holdnyi területre ezer és ezer fát, bokrot, díszcserjét ültetett, a vízbe pedig díszes fürdőházat emeltetett. Ezóta Siófok egyike a leglátogatottabb fürdőhelyeknek (MÁTRAI R. 1914). Ennek ellenére az 1910-es évek elején még külön említik a fürdőtelepet és a községet. Szállodák üzemelnek már mind a két részben, a fürdőtelepen a Hullám szálló (45 szoba), a Központi szálló (50 szoba), a Sió szálló (45 szoba); a községben a Balaton, a Mauer, a Mignon, a Fogas és a Gizella-udvar. A fürdőtelep szállodai szobái villanyvilágítással rendelkeznek, mindenütt vízvezeték és angol WC van (BOLEMANN I. 1900; SÁGI J. 1902).

Szántódon a rév mellett vendéglő 3-4 vendégszobával üzemel (BOLEMANN I. 1900).

Balatonföldvár 42 nyaralóval, a Kupavezér, a Bendeguz és a Zrínyi szállodákkal, melyekben 95 szoba van – 1905-ben gyógyfürdői besorolást kapott – is a századfordulóra lesz a déli part egyik felkapott üdülőhelye, melyet így írnak le egy tájékoztatóban: „*a Balaton partjának egyik legmodernebb, legelőkelőbb fürdőtelepe. Remek parkja és gyönyörű sétánya van. Földvárról nagyszerű kilátás nyílik majdnem az egész Balatonra. Közvetlenül előtte látható Tihany, balra a tündérszép zalai hegyek regényes alakulatai, jobbra a veszprémmegyei fürdőtelepek barátságos villasorai látszanak. Ártézi kútjának vize gyógyító hatású. Vitorlás-, motoros- és közönséges csónakok állanak a közönség rendelkezésére.*” (BOLEMANN I. 1900; SÁGI J. 1902; MÁTRAI R. 1914, p. 23)

Lelle községben az első szállodát – Hattyú szálló 10 szobával – Szalay Imre egy cselédlakásból alakította ki az 1890-es évek végén, tégglából épült étteremmel, majd 1905-ben épült fel Dr. Milassin „Balaton szálló”-ja (BOLEMANN I. 1900; SÁGI J. 1902; HORVÁTH J. 1943).

Balatonboglár is rendelkezik már szállodákkal a XX. század elején, a szezonra érkező vendégeket a Vasúti szálló, a Balaton szálló, és a Központi szálló szobái várják (MÁTRAI R. 1914).

Fonyódon a faluban és a vasútállomás mellett 20 szobás vendégfogadó van a XIX. század végén. Balaton-berényben vendégfogadó, a „Magyar Tenger” étterem néhány szobával fogad vendégeket (BOLEMANN I. 1900; SÁGI J. 1902).

A balatoni települések sorát – amennyiben balatoninak tekinthető – zárja Balatonszentgyörgy települése, mely átszállóhelyként szolgál, innen lehet Keszthely felé továbbutazni a vasúton érkezőknek. A vasútállomásnál található Vasúti szálloda 7 szobával és 9 ágygal tudott szállást adni a vendégek részére (FEKETE G. 1941).

Már ebben az időszakban is jelentős számú szoba-, lakás- és nyaraló állt a szállodák mellett a Balatont felkereső vendégek rendelkezésére, melyeket bútorozottan vagy anélkül bérelhettek ki néhány napra vagy akár az egész szezonra. Az északi parton Meszes-Györök (később Balaton Györök) 40-50 kiadó lakással, Szepezd mintegy 30 szobával, Alsó-Örs 20 villával, Almádi 160 magánházbeli szobával, Kenese 150 szobával rendelkezett. A déli parton Zamárdi 35 szobát, Szárszó 50-60 szobát, a Fonyód melletti Bélatelep 24 villát, Balaton-Keresztur község 800 lakást, és Hévíz 90 szobát kínált a szállást keresőknek (BOLEMANN I. 1900; SÁGI J. 1902).

Trianontól a II. világháborúig

Erre az időszakra kezdetben a vendégforgalom visszaesése volt jellemző, melynek okai a nemrég befejeződött I. világháború, az 1918. évi Őszirózsás forradalom, az 1919-es proletárdiktatúra és az ezt követő megtorlások, valamint a trianoni békediktátum voltak.

A fokozatosan megerősödő Horthy kormányzat tevékenységének köszönhetően a nagy gazdasági világválság (1929-32) után egyre növekvő érdeklődés jelent meg a Balaton iránt, bővült a szálláshelykínálat, és egyre több település vált üdülőhelyként ismertté a tó partján.

Az északi parton megőrizte vezető helyét Balatonfüred. Folyamatos szépítések és kapacitásnövekedések után a negyvenes években a 22 szobás Astória szálloda, a 4 szobás Fogas vendéglő, a 115 szobás Grand hotel, az 51 szobás Ipoly szálloda, a 12 szobás Pannónia szálloda, a 112 szobás Stefánia szálloda, a 42 szobás Terézia udvar szálloda és a 7 szobás Vasúti szálloda várja a pihenni és gyógyulni érkező vendégeket (FEKETE G. 1941). Egy 1942-es kiadványban a „*Szívujjok Mekkája*” néven említik Balatonfüredet (*Balaton*, 1942).

Tihany, a Tihanyi-félsziget is változatos szálláslehetőségeket kínál az itt üdülőknek. Megtalálható itt egy cserkész tábor, a hajóállomásnál 1923-ban felépül a tizennégy szobás, húsz ágyas Sport Szálló, mely a Fürdőtelep egyik legszebb épülete volt, körülötte árnyas parkkal³, és létrehoztak egy nemzetközi Sporthorgásztanyát is, ahol a sporthorgászok kaptak elhelyezést és horgászati lehetőséget is egyben (*Balaton*, 1942). Tihanynak volt még egy szállodája, a kétszobás Fogas szálloda (FEKETE G. 1941).

Balatonalmádi is nagy változásokon ment át ebben az időszakban. A meglévő két szálloda nem tudta kielégíteni a növekvő keresletet. A húszas-harmincas években ezért sok szállodai beruházás valósult meg. A negyvenes évek elejére már a 80 szobás Abbázia szálloda, a 10 szobás Hattyú szálloda, a 22 szobás Hungária szálloda, a 70 szobás Pannónia Otthon szálloda, a 14 szobás Pannónia Villa I. szálloda, a 23 szobás Pannónia Villa II. szálloda, a 30 szobás Pannónia Weekend-házak szálloda, a 11 szobás Park szálloda, és a 30 szobás Zsák szálloda nyújtott elhelyezési lehetőséget a városban. Balatonalmádit a „*Magyar Abbázia*” elnevezéssel illették 1942-ben (*Balaton*, 1942).

³ http://www.tihany.hu/hu_muemlekek.htm

Badacsonyan a menedékházak mellett már egy szálloda is megjelent a szálláshelypiacon, a tizen-nyolc szobás Hableány-Neptun szálloda. A közeli Badacsony-tomajban a negyvenes évek elején két szálloda, a Himfy szálloda 10 szobával, a Deutsch szálloda 6 szobával üzemelt (*Balaton*, 1942).

A fejlődés nem került el Keszthely városát sem, mely a negyvenes évek elejére jelentős szállodai kapacitással rendelkezik. A 60 szobás Balaton és Hullám szállodák, a 12 szobás Bocskay fogadó, Dolezsár E. fogadója 2 szobával, a 15 szobás Hungária szálloda, a 9 szobás Vasúti szálloda, a 10 szobás Pannónia szálloda, és az Amazon szálloda fogad vendégeket (FEKETE G. 1941).

A gyógyvizének rendkívüli hatása miatt már nem csak itthon, hanem külföldön is ismertté vált Hévízen az 1930-as években már 7 szálloda és 11 vendéglő, valamint 40 villa állt, és 1936-ban 700 volt a vendéglátásra berendezett szobák száma. Ez a kapacitás a negyvenes évekre még intenzívebben növekedett. Az 1941-es szállodai névjegyzékben a következő szállodák szerepeltek (1. táblázat).

1. táblázat: Hévízi szállodák 1941-ben
1. table: Hotels in Hévíz in 1941

Szálloda neve	Szobák száma	Ágyak száma
Ferencz József-ház	28	32
Ferenczy Pannónia	52	94
Fölnagy Villák	24	n.a.
Friedrich Astória	26	42
Friedrich Havay ház	16	30
Friedrich Park	60	100
Friedrich Pálffy villa	27	40
Friedrich Royal	12	20
Györgyház	32	40
Hungária	33	48
Imperiál	35	50
Károly	27	32
Nemzeti	10	18
Pátria	39	58
Pócza villa	16	n.a.
Rákóczi	51	60
VII. ház	32	38
IV. ház	4	4
Ella villa	29	34
Deák Ferenc-ház	18	20
Csányi-ház	21	40

Forrás: FEKETE G. 1941., *a szerző saját munkája*
Source: FEKETE G. 1941

A Hévízhez közeli *Hévízszentandrás*on üzemelt a Pannónia szálloda és étterem (FEKETE G. 1941).

Egy ugrás az északi-parti települések elejére, Balatonkenesére, ahol az 1920-as évek közepén létrehozták a fővárosi tisztviselők üdülőszállóját, mely 174 szobával rendelkezik és 274 személyt képes egy időben elhelyezni (*Városok Lapja* XXII. évfolyam 15-16. szám).

Ezt követően a déli parti települések fejlődését tekintjük át.

Balatonszabadiban a villák mellett egy Gyermekszanatórium üzemel, ahol az arra rászoruló gyerekek élvezhetik a Balaton kellemes, gyógyító levegőjét és vizét (*Balaton*, 1942).

Siófok szállodai kapacitása is folyamatosan növekedett a két világháború közötti időszakban, az igényeknek megfelelően. Siófokon a negyvenes évek elején a szállodai szobák és ágyszámok a követ-

kezőképpen alakultak: Balaton szálloda 80 szoba, Fogas szálloda 24 szoba, 46 ágy; Hableány fogadó 12 szoba, 24 ágy; Hozbor fogadó 10 szoba, 19 ágy; Központi és Napsugár szálloda 61 szoba, 89 ágy; Pannónia szálloda 22 szoba, 40 ágy; Sió és Hullám szálloda 88 szoba, 160 ágy; Siófok szálloda 16 szoba, 24 ágy; Siklós szálloda 38 szoba, 50 ágy; Strand szálloda 40 szoba, 80 ágy; Tünde szálloda 26 szoba, 38 ágy (FEKETE G. 1941). Siófokon, melyet „*Magyar Lidó*”-ként emlegettek, ebben az időben már van sportrepülőtér, hidrolánállomás és kaszinó is (*Balaton*, 1942).

(Balaton)zamárdin is szép számmal vannak szálláshelyek. A magánházak mellett két szálloda, a Balaton szálloda és a Bazsó penzió kínál kényelmes elhelyezést a vendégeknek (CSAPÓ K., RÉDEY J., STRAUB D.,), és itt található a 60 szobás MAVOSZ (Magyar Vadászok Országos Szövetsége) szálloda is (FEKETE G. 1941).

Szántódon a vasutas üdülőház a MÁV dolgozói számára biztosított pihenési lehetőséget az I. világháború utáni időszakban (*Balaton*, 1942).

Balatonföldvár a Trianon utáni időkben évről-évre fejlődött, és vált a déli part kedvelt üdülőhelyévé. Az iparmágnások, színészek és kereskedők part menti és városi villái mellett szállodák kínáltak kényelmes elhelyezést az üdülőhelyre érkezőknek. A negyvenes évekre a 20 szobás Bendegúz szálloda, a 31 szobás Garabonciás szálloda, a 70 szobás Kupavezér szálloda, a 60 szobás Sellő szálloda (Tisztviselő üdülő), a 21 szobás Zrínyi szálloda, és a 32 szobás Sport szálloda kínálta szobáit a településre látogatóknak (FEKETE G. 1941). A pihenést, fürdözést, vízi sportokat kiegészítendő Balatonföldváron golfpálya és kaszinó is volt (*Balaton*, 1942).

Az I. világháború előtt a két szállodával rendelkező Balatonlellén is mozgalmas élet zajlott. Itt működött a Gyermekvédő Liga szünidei gyermektelepe (MÁTRAI R. 1914), és az 1930-as évek végére már 750 szálloda- és penziószoba közül választhattak az üdülők. A településen működő penziókat a 2. táblázat mutatja be:

2. táblázat: Balatonlellel penziók az 1930-as évek végén
2. table: List of the guesthouses at Balatonlelle at the end of the 1930'

Pensio neve	Tulajdonos vagy bérlő neve	Szobák száma	Építés éve
Gyárfás	Oláh Gyárfás Mihály	52	1913
Mária	Orsz. Kat. Tisztviselőnök	42	
Hungária	Virág István	35	1926
Bagolyvár	Bastius Vali	14	
Szepesy	Boncz Sándor	17	
Pannonia	Boronkay Károly	17	1905
Éden	Frank Dezső	22	1933
Riviera	Géger Sándor	18	
Gergely	Gergely István	9	1937
Fogas	Walder Imre	32	
Ruff	Ruff János	36	1898
volt Fabinyi	Breuer Jakab	4	
Vass	Vass Vilmos	34	
Sirály	Meleg Dezsőné	20	
Családi	Késmárky Béláné	21	1928
Hullám	Válint Károly	36	1926
Park	Szalay A.-né	16	
Trombitás	Guttenberger Antal	32	1906
Pötty	Schmolen Ferencné	5	1932

Magyar tenger	Schmieder József	27	1926
Otthon	Papp László	3	1937
Ürögdy	Ürögdy István	10	
Elit	Kántor Imre	15	
Bristol	Jakab Rózsa	24	
Fészek	Langhammer	12	
Mátyás	Özv. Mátyás Gáspárné	8	
Zámory	Zámory Ferenc	15	1929
Astoria	Holan Ilona	16	

Forrás: HORVÁTH J. 1943., *a szerző saját munkája*

Source: HORVÁTH J. 1943

Az 1942-ben megnyitott, a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete fiatalokú biztosítottait-szolgáló, gróf Teleki Pálról elnevezett üdülőtelep volt az utolsó a II. világháború befejezéséig megépített ilyen jellegű létesítmények sorában (GOTHARD ZS., JANKÓ GY., 1943).

A Balatonboglár iránt megnyilvánuló érdeklődés is új létesítmények sorát eredményezte a városban. A negyvenes évek elején a 16 szobás Balaton szálloda, a 41 szobás Nemzeti szálloda, a 32 szobás Savoy szálloda biztosított szálláslehetőséget az ide látogatóknak (FEKETE G. 1941).

Fonyód, Fonyód-Bélatelep és Fonyód-Sándortelep egymás mellett elhelyezkedő települései is több ezer ember elhelyezésére voltak alkalmasak a szálláshelyek különböző típusaival: szállodáikkal, viláláikkal, magánszálláshelyeikkel, melyek a húszas évektől fokozatosan fejlődtek. Fonyódon működött a Vasúti szálló, a Sirály szálló, a Hullám szálló és a Szarvas szálló (MÁTRAI R. 1914), Bélatelepen a Sirály szálloda, Sándortelepen a Drechsler szálloda (FEKETE G. 1941).

Ennek az időszaknak a fejlődési intenzitását jól tükrözi, hogy míg 1934-ben a hivatalosan bejelentett adatok alapján a Balaton mentén 269 szálloda és penzió összesen 5 659 szobával rendelkezik, melyek közül 3 462 folyóvizet mosdóval volt felszerelve, (*Magyar Fürdőélet* 1935. 13-14. szám) addig 1938-ra hivatalos adatok alapján a Balaton mellett már 474 szálloda, penzió és üdülőház van 7 997 szobával, vagyis az egész ország szállásférőhelyeinek 57.7%-a ide koncentrálódott. Ezen kívül 15000 balatoni villában 22 123 szoba várta a vendégeket. (*Magyar Szállodás és Vendéglős* 1938. 15. szám) Ez a szálláshelyek számában 70%-nál, a szobák számában 40%-nál nagyobb növekedést mutat mindössze három év alatt.

A kezdeti néhány település, mely a Balaton partján az ide érkező vendégeket várta az 1740-es években, az eltelt kétszáz év alatt sokszorosára bővült. A balatoni szálláskínálat az 1930-as évek közepétől már meghaladta a teljes magyarországi kapacitás felét. 1942-ben, a Magyar Királyi Balatoni Intéző Bizottság prospektusában az alábbi településeket nevezik meg, mint balatoni gyógy-, üdülő-, nyaraló- és kirándulóhelyek.

A Déli parton: Balatonaliga, Balatonvilágos, Balatonszabadi, Siófok, Balatonújhely, Balatonszéplak, Balatonzamárdi, Szántód, Balatonföldvár, Balatonszárszó, Balatonöszöd, Balatonszemes, Balatonlille, Balatonboglár, Jankovich-telep, Fonyódliget, Fonyód Sándortelep, Fonyód-Bélatelep, Balatonfenyves, Balatonmáriafürdő, Balatonberény.

Az Északi parton: Balatonakarattya, Balatonkenese Fővárosi Üdülőtelep, Balatonkenese, Fűzfőfürdő, Budatava, Balatonalmádi, Káptalanfürdő, Alsóórs, Csupak-Balatonkövesd, Balatonarács, Balatonfüred, Tihany, Aszófő, Örvényes, Balatonudvari, Antaltelep, Akali, Viriusz-telep, Szepezd, Révfülöp, Rendes, Ábrahámhegy, Kisőrsi szőlőhegy, Badacsonytomaj, Badacsony, Badacsonylábdihegy, Szigliget, Balatonederics, Balatongyörök, Vonyarcvashegy, Gyenesdiás, Keszthely, Hévíz. (*Balaton*, 1942)

A szálláshelykínálat ezeken a településeken az 1941-es év szállodai névjegyzéke alapján a következő volt (3. táblázat, 2. ábra).

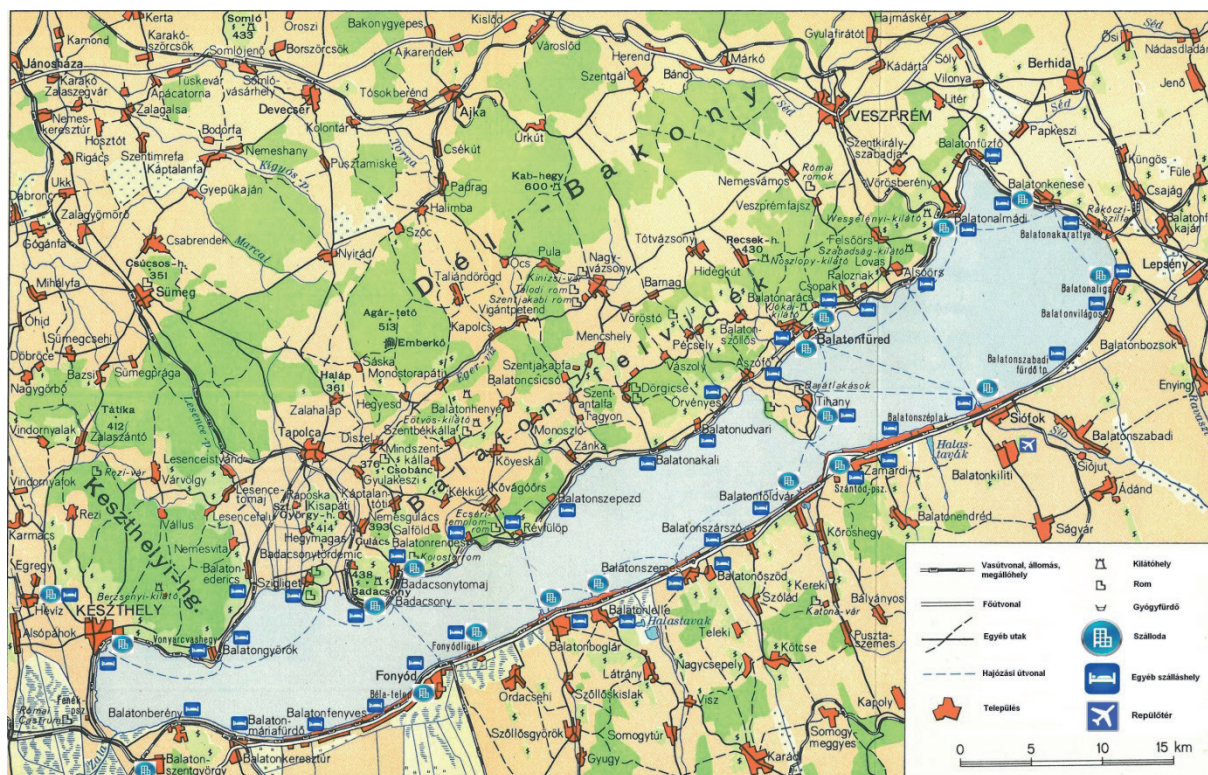
3. táblázat: Balatoni szállodák az 1941. évi Szállodajegyzék alapján
3. table: List of the Hotels at the Lake Balaton in 1941

Helység neve	Szállodák száma	Szobák száma	Ágyak száma	Fürdőszobák száma
Déli-part				
Balatonaliga	1	42	74	-
Siófok	11	417	570	36
Balaton-Zamárdi Szántód	1	60	100	4
Balatonföldvár	6	234	360	26
Balatonlelle	1	102	145	4
Balatonboglár	3	89	139	6
Fonyód-Sándortelep	1	20	33	-
Fonyód-Bélatelep	1	23	57	2
Balatonszentgyörgy	1	7	9	-
<i>Déli-part összesen</i>	<i>26</i>	<i>994</i>	<i>1 487</i>	<i>78</i>
Északi-part				
Balatonkenese	1	174	274	23
Balatonalmádi	9	290	491	27
Balatonarács	1	4	6	-
Balatonfüred	8	365	485	9
Tihany	2	16	24	2
Badacsony-Tomaj	2	16	25	1
Badacsony	1	18	28	-
Keszthely*	8	108	164	4
Hévíz	21	592	800	25
<i>Északi-part összesen</i>	<i>53</i>	<i>1 583</i>	<i>2 297</i>	<i>91</i>
Balaton összesen	79	2 577	3 784	169

* az Amazon szállodánál nincsenek adatok megadva

Forrás: FEKETE G. (összeállította) 1941., *a szerző saját munkája*
Source: FEKETE G. 1941.

2. ábra: A Balaton közlekedési hálózata és szálláshelyekkel rendelkező települései 1941-ben
 2. figure: The traffic network and accommodations around the Lake Balaton's

Forrás: FEKETE G. 1941., a szerző saját munkája
 Source: FEKETE G. 1941.

A balatoni szálláshelyekkel kapcsolatos érdekességek, problémák

A szálláshelyek értékesítése a kezdeti időktől komoly feladatot jelentett az üzemeltetők részére. A XVIII. század végétől hirdetésekben hívták fel a figyelmet a szálláshely bérleti lehetőségéről, a szolgáltatásokról, az árakról és a személyzet, illetve a tulajdonosok felkészültségéről, szakértelméről. Mivel a szálláshelyeket a belföldi vendégek mellett külföldiek is igénybe vették, ezért a személyzettel szemben támasztott elvárások között kiemelt szerep jutott az idegen nyelv tudásának is. Példaként a siófoki Fogas szálloda hirdetését lehet felhozni a XX. század elejéről: „Siófoki „Fogas szálloda” Egész éven át nyitva. Penzió rendszer, elsőrendű ház, szakszerűleg vezetve, polgári árak. Csoport kirándulóknak árkedvezmény. Franciául és angolul beszélnek. Cservény Ferenc vezető.”(MÁTRAI R. 1914, hátsó borító)

A szálláshelyek között a szállodák voltak a legnagyobb kapacitású létesítmények. Érdekes, hogy alig akadt 100 szobánál több lakóegységgel rendelkező közöttük. Balatonfüreden három szálloda – a Horváth-ház 105, a Grand Hotel 115, a Stefánia szálloda 112 szobával –, Balatonkenesén egy – Fővárosi Üdülőszálló 174 szobával – és Balatonlellén szintén egy szálloda – a Gyárfás szálloda 102 szobával – tartozott ebbe a kategóriába.

A kutatás során egyértelműen bebizonyosodott, hogy már a XX. század első évtizedének végén ismerték és használták a vendégek részére kínált egyéni és csoportos kedvezményeket, az elő-, fő- és utószezon megkülönböztetését és az ezekhez kapcsolódó szezonális árakat. Alkalmazták a szoba-fekvése szerinti áreltéréseket, a penziós ellátást, modern technikai berendezéseket (lift, központi fűtés,

villanyvilágítás, házi telefon, szellőztető berendezés). Kínáltak szobát ágyneművel, illetve ágynemű nélkül, léteztek különböző értékesítési formák, így a fürdőigazgatóságnál és a főorvosnál történő szobarendelés. (*Magyar Szent Korona*, 1911)

1927-ben THIRRING GUSZTÁV egy balatonfüredi konferencián a vidéki városok, ezek között a Balaton parti városok turisztikai lehetőségeit elemezve az idegenforgalom nélkülözhetetlen előfeltételei között említi az idegenek megfelelő elszállásolását és ellátását. Véleménye szerint: „A pénzes külföldiek árja mindaddig nem fog ily vidékek felé fordulni, amíg ott ... az elszállásolási viszonyok a művelt ember igényeit minden tekintetben ki nem elégíthetik s ő megtalálja azt a modern kényelmet, melyet pénzéért joggal megkívánhat”. (*Városok Lapja* XXII. Évfolyam 15. és 16. szám. 1927, p. 143)

A vendégforgalmi statisztikák alapján a legkiemelkedőbb év a Balaton esetében 1934 volt. A Balaton vendégforgalma soha nem volt még olyan nagy, mint 1934-ben. Az összeforgalom 145 064 vendég, melyből állandó vendég (tehát 3 éjszakánál tovább tartózkodó) 71 287, ideiglenes vendég 73 777, ami 27%-os emelkedést jelentett. Kiugró települések állandó vendég szempontból: Siófok, Keszthely, Balatonlelle, Balatonalmádi, Hévíz, Hévízszentandrás, Balatonboglár. (*Magyar Fürdőélet* 1935 1-2. szám)

Ezt a vendégforgalmat 1934-ben a hivatalosan bejelentett adatok alapján a Balaton mentén 269 szálloda és penzió összesen 5 659 szobával bonyolította le, melyek közül 3 462 szoba folyóvízes mosdóval volt felszerelve. Ez a közel hatezer szoba reprezentálja a Balaton idegenforgalmi értékét. A szobák száma azonban kevés és a szálloda-, penzióipar az egyre fokozódó forgalomnak – mely kis időre sűrűsödik össze – már csak nehezen tud eleget tenni és különösen az első osztályú szobák hiánya évről-évre érezhetőbbé válik. (*Magyar Fürdőélet* 1935. 13-14. szám)

A filléres vonatoknál említettek megvalósítását tűzte ki céljául az 1936. március 14-én a „Magyar Vendégforgalmi Szövetség”-gé (elnök: gróf Széchenyi Károly) átalakult Országos Magyar Weekend Egyesület, vagyis a társadalom szerény körülmények között élő rétegeinek, érdekeinek szolgálatát, a belső nyaralás előmozdítását és lehetővé tételét, az olcsó és mai kultúrigényeknek megfelelő nyaralás és pihenés elősegítését. E program keretében a „fizető vendég” hasznos intézménnyé fejlődhet Magyarországon is, ha ez megfelelő körülményekkel és felelősséggel szerveztetik meg.

Ennek kapcsán a „fizető vendég” fogadásáról, illetve szabályozásáról ír az újság, és közli a Balatoni Szállodások és Penziósok Egyesülete javaslatait, melyek a következők:

- Gyógy- és üdülőhelyeken szobát ellátás nélkül minden ház- és villatulajdonos bérbe adhat abban az esetben, ha azok tiszták, egészségesek és megfelelően berendezettek. A fizető vendéget fogadók tehát a helyi hatóság ellenőrzése alá helyezendők.
- A szobák bérbeadása azonban csakis a saját lakásának fel nem használt szobáira korlátozandó és hozzája más lakást, lakásrészeket igénybe venni nem szabad. Ugyanúgy a takarítást is a kiadónak kell végezni, arra személyzetet háztartása keretét meghaladóan igénybe nem vehet.
- Ellátást csak iparendéllyel rendelkező vendéglátó-iparos nyújthat.
- Ellátással kapcsolatos szoba-bérbeadással iparendély (iparigazolvány) nélkül csak olyan helyeken foglalkozhatnak, amelyek sem gyógy-, sem üdülőhelyek; és az érvényben lévő törvényes rendelkezéseket nem sértik.

- Ezekre azért lenne szükség, hogy a fizető vendéglátással foglalkozók is fizessenek adót, biztosítsák az elemi kényelmet, kultúrát és a kielégítő ellátást, és ne okozzanak erkölcsi kárt az idegenforgalomnak. (*Magyar Szállodás és Vendéglős* 1936. 7. szám)

Természetesen a korábban vázolt hiányosságok megszüntetéséhez, a fejlesztésekhez pénzre volt szükség, ezért a Baross Szövetség akciót kezdeményezett a fürdő- és üdülőhelyi szállodák és panziók bővítési és modernizálási költségeinek előteremtésére. A magyar királyi pénzügyminiszterhez intézett feljegyzésben javasolják, hogy addig is, amíg a szálloda és panzió bővítési hitel kérdése végleges rendezést nem nyer, átmenetileg bízza meg a m. kir. pénzügyminiszter a Pénzügyintézeti Központot, hogy biztosítsa az erre a célra szükséges mintegy három millió pengős átmeneti váltóhitelt, amelyet a Pénzügyintézeti Központ az érdekelt szállodások és panziósok, valamint az ezek megrendelése révén munkához jutó középipari és kereskedelmi szakmák csoportjainak bocsásson rendelkezésre a Magyar Nemzeti Banknál külön e célra hitelkeret igénybevételével. A nagyjelentőségű javaslat sorsa elé a magyar fürdő- és üdülőhelyek szállodásai és panziósai nagy várakozással tekintettek s érdeklődéssel várták a pénzügyminiszter döntését. A pénzügyminiszter kedvező döntése esetén a hitelfedezet felhasználásával sok helyen, de különösen a Balaton mentén még a tavasszal megkezdhetnék a szükséges kibővítési és modernizálási munkálatokat. (*Magyar Fürdőélet és Idegenforgalom* VII. évfolyam 1937 3-4. szám)

1938-ban a *Magyar Szállodás és Vendéglős* 12. számában jelenik meg egy újabb elemzés a hazai szállodásiparról. A cikk a következőképpen fogalmaz: „*a vendégforgalom szempontjából különösen nagy jelentőségű az ország szállodákkal, panziókkal s más vendéglátó intézményekkel való ellátottsága. ... 1937-ben az országban összesen 1 911 szállóintézmény volt található, ebből 1 252 volt szálloda, 462 panzió, 64 szanatórium, 110 üdülőotthon, 23 pedig egyéb szállóintézmény. Az összes szállóintézmények 23 681 szobával és 46 285 ágygal álltak a vendégforgalom rendelkezésére. ... Az ország turistáskodásra alkalmas vidékein 50 menedékház 1 496 ágygal és 508 szükségfekhelyel nyújtott lehetőséget a lakott helyektől távolabb fekvő vidékeken való éjjelezésre.*” (*Magyar Szállodás és Vendéglős* 1938.12. szám p. 186)

Három számmal később elemzik a Balaton parti szálláshelyekkel kapcsolatos gondokat, bajokat. Megállapításaik a következők: „*... a magyar üdülő- és fürdőhelyek megteltek, de arra már kevesen gondolnak, hogy az előévad, sőt az egész idény átlaga mindenkép gyöngye volt a foglaltság nézőpontjából és alig ötvennapos szezonnak kell az aránytalanul megoszló terheket fődöznie. Hivatalosan mondták, hogy a Balaton mellett már 474 szálloda, panzió és üdülőház van, bennük 7 997 szoba, vagyis az egész ország férőhelyeinek 57.7%-a s ezenkívül 15 000 balatoni villában 22 123 szoba; de a propaganda anyagi fedezete és általában a kormányzati segítség – így közlik velünk – nincs arányban a Balaton jelentőségével.*” (*Magyar Szállodás és Vendéglős* 1938. 15. szám p. 231)

Ezek a sorok is igazolják, hogy sok tennivalójuk volt a szállodák, szálláshelyek üzemeltetőinek, ha meg akartak felelni a vendégek elvárásainak, a kor követelményeinek. Sajnos a Balaton parti településeken ekkor még nincs csatornázás, ennek következményeként kevés a fürdőszobás, WC-s szoba, akkor, amikor például az USA-ban az újonnan épülő szállodák szobái már szinte kivétel nélkül saját fürdőszobával rendelkeztek.

A balatoni fürdőhelyek elnevezéseiben gyakran találhatók utalások a korábbi Monarchia-beli időkre, ismert nemzetközi üdülő- és gyógyhelyekre. Az 1940-es évek elején Siófokot „*Magyar Lidó*”-ként, Balatonfüredet a „*Szívujjok Mekkája*”-ként, míg Balatonalmádit „*Magyar Abbázia*”-ként említik a Balatont bemutató kiadványban. (*Balaton*, 1942)

Ahogy látjuk, annak ellenére, hogy a Balaton nagyon sok bel- és külföldi vendéget vonzott évről évre, sok bírálatot, fejlesztési javaslatot is kaptak a szálláshelyek. Az építész szakma korabeli nagyjai is megszólaltak a Balaton gondjai, hiányosságai, a fejlesztés ügyében.

PADÁNYI GULYÁS JENŐ építész-mérnök 1935-ben erős kritikával illette a Balaton parti szállásviszonyokat. Annak ellenére, hogy a Balatonnál megtalálhatók testületek üdülőházai, állami és fővárosi gyermekmenhelyek nyaralói, saját nyaralók és villák, de nincs jó minőségű szálloda, és „... *Európa legnagyobb tava körül található Európa legkezdetlegesebb szállói és vendéglői...*”, nagyon kevés a programlehetőségek száma, egyes településeken teljesen hiányoznak. Hévízzel kapcsolatban írja: „... *a szállóviszonyok százéves elmaradottságban éktelenkednek. Ide elsőosztályú gyógyszállót kellene építeni.*” (PADÁNYI GULYÁS J. 1935 p. 6)

Két másik műépítész, GOTHARD ZSIGMOND és JANKÓ GYULA nyolc évvel később is hasonló véleményt formál meg a balatoni szállodákkal kapcsolatban. Úgy találták, hogy a Balaton partján a nagyközönség rendelkezésére álló korszerű tökéletes szálloda még nem épült, még legjobbnak a földvári Sellőszállót tartották, annak ellenére, hogy annak alaprajza is sok kívánni valót hagy hátra. Szerintük a Balatonnak szüksége van 8-10 darab, 60-100 ágyal rendelkező vízparti szállodára, különösen a zalai parton, mert az sokkal elhanyagoltabb szállodák szempontjából. Az északi széltől védett helyeken a zalai hegyek lábánál legtovább lehet élvezni az őszt és lehet vitorlázni, télen pedig jégvitorlázni, ami igen fejlődőképes sportág. Eddig megfelelő téli üzemű szállodák hiányában csak Füred és a kenesei fővárosi üdülő jöhetett számításba, ahol az elhelyezési lehetőségek sok szempontból már nem teljesen korszerűek. Így a fővárosi üdülő elhelyezése a szelek szempontjából nem teljesen megfelelő, külső megjelenése pedig a 900-as évek nem tetszetős stílusában készült. A somogyi oldalon egy külön szállodatípust kell kialakítani, mert a délkeleti tájolású szobáknak nincs kilátásuk a Balatonra, a Balatonra néző szobák pedig észak-nyugatra nyílván, ki vannak téve az erős északi szeleknek és csak estéli napot kapnak. Itt is megfelelne a St. Tropezben, a Riviérán alkalmazott keresztmetszethez hasonló megoldás, mert az újabban a somogyi parton épülő szállodáknak az az elrendezése, hogy a középfolysós épületet a Balatonra merőlegesen állítják, hogy mindkét oldali szobasornak legyen némi balatoni oldalkilátása, hibás, mert a délnyugati tájolású szobák kibíthatatlanul melegek a kánikulában, az északkeletiek pedig – nem kapván egyáltalán napot, ezzel szemben annál több északi szelet – egészségtelenek. Mindenesetre nagy érdekek fűződnek ahhoz, hogy ezeket a fürdőket mielőbb vízvezetékkel és csatornázással is ellássuk és rendezési terveiket soron kívül elkészítsük, nehogy mint a Balaton I. világháború utáni fejlődésénél, a rendezéssel itt is elkéssünk és a román megszállás balkáni jellegű rendezetlen fejlődését folytassuk. (GOTHARD Zs., JANKÓ Gy., 1943.)

ÖSSZEGZÉS

A Balaton szállásadásának története a XVIII. század közepétől követhető nyomon írásos emlékek alapján. Ennek első kétszáz éve egy lassan induló, de az 1930-as évekre igen felgyorsuló növekedést

mutat. A Balaton földrajzi adottságai, természeti képei, jelenségei nagyon jó turisztikai vonzerőt kínálnak. A tó vize, a két part közötti különbségek, az évszakok egyedi vonásai, a feltörő gyógy- és meleg vizek, a klimatikus viszonyok, a napsütés vonzzák a vendégeket.

A szálláshelyek, a tó turizmusának fejlődésében nagy szerepet játszott a közlekedés különböző ágainak átalakulása is. A gőzgépek megjelenése után forradalmi változások következtek be: a vitorlás hajókat felváltották a gőzhajók, megjelentek a gőzmozdonyok vontatta vasúti szerelvények, a robbanómotor feltalálása után a gépjárművek – személy- és tehergépjárművek – és a XX. század elején a repülőgépek. Ezek a tó megközelítését könnyebbé és gyorsabbá tették. Előbb a déli, majd több mint negyven éves késéssel az északi part teljes hosszában megindult a vasúti közlekedés, néhány órára csökkentve az üdülő- és gyógyhelyek megközelítését. A vízi közlekedés is felgyorsult a gőzhajók, majd a motoros hajók megjelenésével. A közutakon a lovas kocsikat felváltották a gépjárművek. Az 1930-as évekre pedig a repülőgépek, hidroplánok is megjelentek a Balaton légtérben.

A szállásadás története három időszakra bontva követhető végig az 1740-es évek végétől a II. világháborúig. A kezdeti időszak 1848-49-ig tartott, és jellemzője a kevés szálláshely, kis kapacitással, kevés helyen. Ennek az időszaknak a legismertebb és leglátogatottabb helye Balatonfüred volt, ahol a szellemi és politikai elit is megjelent.

A Bach-korszak és a trianoni békediktátum közötti időszakra kezdetben a lassú növekedés volt jellemző, ezen a területen alig lehetett érezni a kiegyezés hatását, a gyorsulás a millenniumi ünnepek előtti és utáni időkben következett, a déli parton kicsivel előbb, az északi parton a vasúti pálya megépülése után jelentkezett. Balatonfüred mellett Keszthely és Hévíz voltak az északi part vezető települései, a déli parton Siófok fejlődött leginkább a szállásadás területén. Az 1910-es évekre még így is megsokszorozódott a szálláshelykínálat kapacitása, és az üdülőhelyek száma.

A harmadik időszak nehéz politikai terhekkel kezdődött, Trianon következtében jelentősen csökkent az ország területe. Ennek megfelelően néhány év megtorpanás következett be a Balaton iránti érdeklődésben, ezzel összefüggésben a fejlesztésekben. Ezt követően azonban kezdett újra éledni a tó iránti érdeklődés, egyre többen és többen keresték fel a Balatont, ami azt eredményezte, hogy megkezdődtek ismét a fejlesztések. A hagyományosnak nevezhető szállodák és panziók mellett megjelentek a turista- és menedékházak, a légsátrak, a magánszálláshelyek, az üdülők, szanatóriumok, sporthorgásztanyák, ifjúsági táborok is. Több településen voltak biztosítók által üzemeltetett nyaralók, társaságok tagjainak fenntartott szálláshelyek. A szálláshelyek az elszállásolás és étkezés mellett több szabadidő eltöltési lehetőséget kínáltak, úgymint golf, vízi sportok, tenisz, kaszinó. Áraikban a szezonális, egyéni és csoportos kedvezmények jelentek meg, fél- és teljes panziós ellátás is bekerült az igénybe vehető szolgáltatások körébe. A szállodák azonban több hiányossággal rendelkeztek. Kevés volt a saját fürdőszobával rendelkező szoba, alig volt minden évszakban nyitva tartó szálloda, nem volt csatornázás a településeken, nem volt megfelelő kapacitás a megnövekedett kereslet kielégítésére. A MÁV a harmincas években beindította a filléres vonatokat, melyek a hazai vendégek belső utazásait segítették sokak számára elérhető áron. A harmincas évek közepén három év alatt a balatoni szobakapacitás több mint 70%-os, az ágyszám pedig 40% feletti növekedést mutatott, de még így sem tudott megfelelni a vendégszám emelkedésének.

Az időszak utolsó néhány évére a II. világháború eseményei nyomták rá bélyegüket, megcsappant az érdeklődés és az utazási kedv, az embereknek nem volt pénzüik, lehetőségük az utazásra, így az idegenforgalom majdnem teljesen leállt.

Fellendülés csak évekkel a II. világháború befejezése után következett be, de ezek az évek már egy új tanulmány fejezeteit jelentik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1907. évi XX. törvénycikk a balaton-vidéki vasut megépítéséről
- A Magyar Szent Korona országainak Gyógyfürdői és Gyógyforrásai* Prospektus gyűjtemény Országos Balneológiai Egyesület 1911 Budapest 9. oldal
- Balaton* 1942 A m. kir. Balatoni Intéző Bizottság kiadása M. kir. Honvéd Térképészeti Intézet
- Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Hosszú Távú Területfejlesztési Konceptió 2020-ig* Balatoni Integrációs Közhasznú Nonprofit Kft. 2009. 48-49. oldal
- BOLEMANN I. 1900. *A balatonparti fürdők és üdülőhelyek leírása* Budapest, Kilián p. 55
- CHOLNOKY J. 1929: *Magyarország földrajza* Franklin-Társulat reprint kiadás Kráter Pomáz 2010
- CHOLNOKY J. 1929: *Magyarország Földrajza* Tudományos Gyűjtemény 101 Danubia Könyvkiadó Dunántúl Egyetem Nyomdája Pécs
- CSAPÓ KATALIN, RÉDEY JUDIT, STRAUB DEZSŐ *Sztárvendég* Bookmarket Kft. Innova-Print Kft. 95. oldal
- FAZEKAS M. 2005: *Az Észak-balatoni vasút története, 1909–1999* Balatonfüred Városért Közalapítvány Balatonfüred
- FEKETE G. (összeállította) 1941. *Magyarország Szállodáinak Névjegyzéke* Globus, Budapest
- FRISNYÁK Zs. 2001 *A magyarországi közlekedés krónikája 1750-2000* História – MTA Történettudományi Intézete Budapest
- GOTHARD Zs., JANKÓ Gy. 1943. *Üdülők és sportszállók tervezése – építése* Mérnöki Továbbképző Intézet Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest
- Gyorstájékoztató KSH *Kereskedelmi szálláshelyek forgalma* 2014. 12. 8. sorszám: 158.
- HORVÁTH J. 1943. *Balatonlelle története* Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém 171. oldal
- Idegenforgalmi értekezlet Balatonfüreden* in *Városok Lapja* XXII. Évfolyam 15. és 16. szám. 1927. július 1. Budapest 153. oldal
- MAGYAR FÜRDŐÉLET* 1935. 1-2. SZÁM
- MAGYAR FÜRDŐÉLET* 1935. 13-14. SZÁM
- MAGYAR FÜRDŐÉLET ÉS IDEGENFORGALOM* VII. ÉVFOLYAM 1937 3-4. SZÁM
- MAGYAR SZÁLLODÁS ÉS VENDÉGLŐS* 1936. 7. SZÁM
- MAGYAR SZÁLLODÁS ÉS VENDÉGLŐS* 1938.12. SZÁM
- MAGYAR SZÁLLODÁS ÉS VENDÉGLŐS* 1938. 15. SZÁM
- MÁTRAI R. 1914 *II. Balaton. in Kárpátoktól–Adriáig Kirándulási Útmutatók*. Magyar Földrajzi Intézet Részvénytársaság Budapest 29-30. oldal
- PADÁNYI GULYÁS J. 1935. *Idegenforgalom és építészet* különnyomat A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye 1935. december 15-i, 51-52. számából Stádium Sajtóvállalat Rt. Budapest

SÁGI J. 1902. A Balaton írásban és képben A Magyar Tengernek és vidékének leírása a Balatoni Fürdő- és nyaralóhelyek elfogulatlan és kimerítő ismertetése Keszthely, A „Keszthelyi Hírlap” kiadása p. 346

SCHUCHMANN G. – KISGYÖRGY L. 2001. *Közlekedésszervezés - utak* Műegyetemi Kiadó Budapest

TÖRZSÖK A.-SIPŐCZ M. 2010: Keszthely idegenforgalma 1909-ben és száz év elteltével 2009-ben. Modern Geográfia (2.) 30 p.

<http://www.hajokanno.hu/tortenelem.html> (2011. 07. 31.)

http://www.tihany.hu/hu_muemlekek.htm (2011. 07. 31.)

<http://www.zalaszam.hu/utikonyv/keszth.htm> (2011. 07. 31.)

Marianna Sebők

Comments on workforce mobility in Hungary

ABSZTRAKT

A térbeli mobilitás a XX. század második felétől a gazdasági, politikai folyamatok meghatározó eleme lett, és változó jellege miatt bekerült az érdeklődés központi körébe (Rédei M. 2010). Olyan kérdéssé fogalmazódott, amelynek értelmezése és a trendek mögötti folyamatok beazonosítása, hatás-vizsgálata elkerülhetetlenné vált.

A globalizáció világát éljük, ahol sok tekintetben a térbeli mobilitásra való hajlandóság alap-képességgé kell, hogy váljon. Nagy területű és akár sok dialektussal is bíró országokban a térbeli mobilitás kérdésköre nem úgy merül fel, mint Magyarországon – azaz, hogy van vagy nincs –, hanem inkább abban a kontextusban, hogy mi az irány. (Gondolok itt az USA-ra, vagy Indiában a Bangalore körül kialakult „Szilícium-völgy” munkaerő-piaci telítettségére.)

A kutatásom célja annak feltérképezése, hogy a vállalkozások vezetői Magyarországon hogyan gondolkodnak a munkaerő-piaci mobilitásról, milyen támogatási eszközöket használnak, problémaként élik-e meg a magyar népesség mobilitási hajlandóságának meglehetősen alacsony szintjét.

A kutatás által vizsgálni kívánt alapsokaságot Magyarország vállalkozásai jelentették, amelyek a régiók (NUTS2) területi szintjén működnek.

A kutatás során strukturálatlan kérdőív alkalmazására került sor, amelynek segítségével kilenc, különböző típusú (zárt/nyitott/strukturált) kérdésre, 119 gazdasági társaság válaszolt. A tanulmány terjedelmi korlátai miatt a munkaerő-piac mobilitással kapcsolatos véleményekre irányuló elemzések eredményei kerülnek csak bemutatásra. A kutatási eredmények feldolgozása négyféle alaptagoltságot követ: tulajdonviszony, cégméret, ágazati tevékenység, földrajzi eloszlás.

A kutatás során bebizonyosodott, hogy mint jelenség a mobilitás alacsony szintje jelen van, és a munkaadók ezt érzékelik is, mindezek ellenére a magyarországi munkaadók közepesnél alacsonyabb problémaként élik azt meg.

Néhány konkrét számadat a kutatás alapján:

Amennyiben a társaságok többségi tulajdonosa szempontjából vizsgáljuk a kérdést, akkor megállapítható a munkaerő-piaci mobilitás alacsony szintjét 4,51 százalados átlag értéken értékelik, 1 - 10-ig terjedő értékskálán.

Régiók szerinti bontásban a mobilitás alacsony szintje a legnagyobb problémát a Nyugat-Dunántúlon (6,1) és a Dél-Alföldön (5,67) jelenti, ezzel szemben Észak-Magyarország-i régióban alig jelentkezik (3,14).

Az ágazat szerinti vizsgálatnál, a mobilitás alacsony szintje a feldolgozóipar számára (5,55), míg cégméret alapján a középvállalkozásoknál (4,97) jelenti a legnagyobb problémát.

ABSTRACT

Geographic mobility has become a decisive factor of economic and political processes since the second half of the 20th century and, due to its variability, it is in focus of interest (RÉDEI, M. 2010). It has shaped into an issue requiring interpretation, and identification of processes behind the trends and investigation of their effects have become inevitable. We live in a globalized world where readiness for mobility shall become a mandatory capability in multiple respects. Unlike Hungary, where we debate whether there is mobility or not, in large countries, possibly, with many dialects, direction of geographic mobility is to be investigated. (I mean here the USA or the “Silicon Valley” type workforce saturation of the Bangalore region in India.) My research aims at reviewing the way of thinking of company executives in Hungary about workforce mobility, what supporting means they use and whether they regard as a problem that the readiness of the Hungarian people for mobility is rather poor. In my research, companies of Hungary working at regional level (NUTS2) were used as population to be investigated. An unstructured questionnaire with nine questions of different types (closed/open/structured) was sent to companies, and 119 questionnaires were returned. Due to scope limitations, only results of analysing workforce mobility-related responses are presented in this study. Research results are discussed in four aspects: ownership, company size, sectoral and geographical distribution. Research has confirmed that poor mobility as a phenomenon exists and is perceived by Hungarian employers, yet, they regard it as a problem of less than medium importance. Some figures resulting from the research: When investigating this issue from the point of view of majority owner of the companies, it can be stated that they evaluate the low-level mobility on average by 4.51 on a scale from 1 to 10. In regional aspect, low-level mobility is the largest problem in Western Transdanubia (6.1) and Southern Great Plain (5.67) while in the Northern region, it is hardly ever perceived (3.14). In terms of industries, the processing industries are the most concerned (5.55) by the low-level mobility and in respect of company size, medium-sized companies (4.97) regard it as most problematic.

Keywords: Hungary, workforce mobility, geographic mobility, migration, regional inequality

Kulcsszavak: Magyarország, munkaerő-piaci mobilitás, térbeli mobilitás, migráció, területi egyenlőtlenség,

INTRODUCTION

In some words I interpret the notion of mobility in order to clarify which areas of mobility I discuss in this paper.

Motion capability of individuals can be observed both as geographical, i.e. spatial mobility and mobility between and within generations, i.e. as social mobility. If spatial, i.e. geographical mobility

goes with change of residence, we speak of wandering or, with a foreign term used also in common language, migration (EKÉNÉ, Z.I. and DÖVÉNYI, Z. 2010). The other form of geographical mobility is commuting when individuals travel between their residence and work (or school) every day, weekly, bi-weekly or more rarely; they are called distant commuters. In the international literature, “commuting” is used for working adults; for students travelling to school in some cases only (KESERŰ, I. 2013). The Hungarian literature analyses commuters, first of all, from the aspect of employment and labour market (such as SZALKAI, G. and PÉNZES, J.). Therefore, this issue is out of focus of my paper.

SPATIAL STRUCTURE AND REGIONAL INEQUALITIES OF HUNGARY

After the Trianon Treaty in 1920, separate settlement structures, cut highways, railways and hydrographical embankment systems and disrupted economic co-operation have presented perceivable problems until now (PAP, N. 2007). Space organizing centres of the historical Hungary (Pozsony - Bratislava, Kassa – Košice, Munkács – Mukachevo, Nagyvárad – Oradea, Arad, Temesvár - Timișoara, Brassó - Brașov, Újvidék – Novi Sad, etc.) remained outside the borders, and sub-centres with space organizing ability (such as Miskolc, Debrecen, Szeged, Pécs, Győr) found themselves near the border. Some other cities such as Sopron, Komárom, Esztergom, Balassagyarmat, Gyula and Makó became unsuitable to play central role due to their geographical situation. The new border separated administrative areas, there are three such towns in the Carpathian Basin: Komárom, Szabadka (the periphery of the town remained in Hungary), Sátoraljaújhely (the city centre remained in Hungary). Therefore, curious town development phenomena occurred along the borders: centres have been left without agglomeration, thus, on the other side, areas with town deficit have emerged.

In the 1990s, position of these cities has been reevaluated, their situation at the border has become an advantage due to economic, service and commercial connections. Joining the European Union (2004) and later becoming member of the Schengen area (termination of checks at border stations in 2007) have added to value increase of the proximity of the border.

Attractiveness of urban functions can be observed mainly in the North-Western border region. Cross-border functional attraction of the three capitals (Vienna, Bratislava and Budapest) is outstanding among the cities (HARDI, T., HAJDÚ, Z. and MEZEI, I. 2009).

After the administrative reform in 1923, Hungary consisted of 25 counties, and after the integration of some of them in 1950, there are 19 counties in Hungary. In addition to the change in the number of counties, also their area was modified. After the regime change, two new administrative categories (with considerable prehistory), called region and micro-region, appeared as levels of administrative organization and support of regional development.

One major task of the European Union is to help catching up the undeveloped areas by allocating various financial aids to the deprived regions. For efficient operation of this system, a unified database assuring objectivity is needed. For this purpose, the Eurostat developed the NUTS system, i.e. Nomenclature of Territorial Units for Statistics in the 1970s. There are three levels in NUTS system; in 2003, two local administrative units (LAU1 and LAU2) were added to it. Hungary was divided into seven planning-statistical regions in 1999. Not all EU members use all the levels; Hungary has the following regional levels:

- 3 statistical macro-regions,
- 7 planning-statistical regions,
- 19 counties and Budapest,
- 175 statistical micro-regions, and
- 3152 settlements, the number of which changes continuously.

“The level of economic development in the world is not uniform. There are poor regions and there are wealthy regions, and the discrepancies between them are on increase. Economic development is concentrated in particular regions of the Earth, and it is the result of the spatial process of the economy and society” (HARDI, T. and SZÖRÉNYINÉ K., I. 2006).

Also Hungary is characterized by regional inequality due to social and economic changes of different intensity. Even now, a kind of “slope” can be observed on the West–East and North–South axes of the country; the capital city (with its agglomeration) is separated from the rest of the country by numerous essential differences like centralization of system of institutions and transportation network, economic activity (e.g. number of companies and employment level are higher), missing regional reciprocal poles.

For us, inequality means not only abundance or poverty, it includes also natural environment and settlement network of a region shaping historically, thus, regions represent also cultural values. Competitive capacity of a region is defined by three factors including natural resources, geographic location and supply with human resources. Out of these factors, only socio-economic values change continuously (ENYEDI, GY. 1996.).

In the opinion of NEMES NAGY, J., when discussing regional inequalities of Hungary, several aspects have to be taken into account, and a number of indicators are available. Concurrent investigation of the following issues could provide a full picture.

Natural factors: environmental characteristics, location, climate, soil properties, etc.

Social factors: demographic data, employment characteristics, health condition, ethnic composition, elements of social capital, etc.

Economic indicators: infrastructure, characteristics of the local industries, services and agriculture, tax receipts of local governments, etc.

Other specific factors: characteristics of network of settlements, features of the settlement system, urbanization features, etc.

Existence of regional inequalities is a natural condition; there are no two territories with the same resources, characteristics and indicators.

In order to get a true picture, regional inequalities are to be investigated multi-dimensionally (NEMES NAGY, J. 1998), (Table 1).

Table. 1. Two poles of the settlement system in the dimension system of regional inequality, edited by Sebők, M.
 1. táblázat: A településrendszer két pólusa a területi egyenlőtlenségi dimenziórendszerben, Szerk. Sebők M.

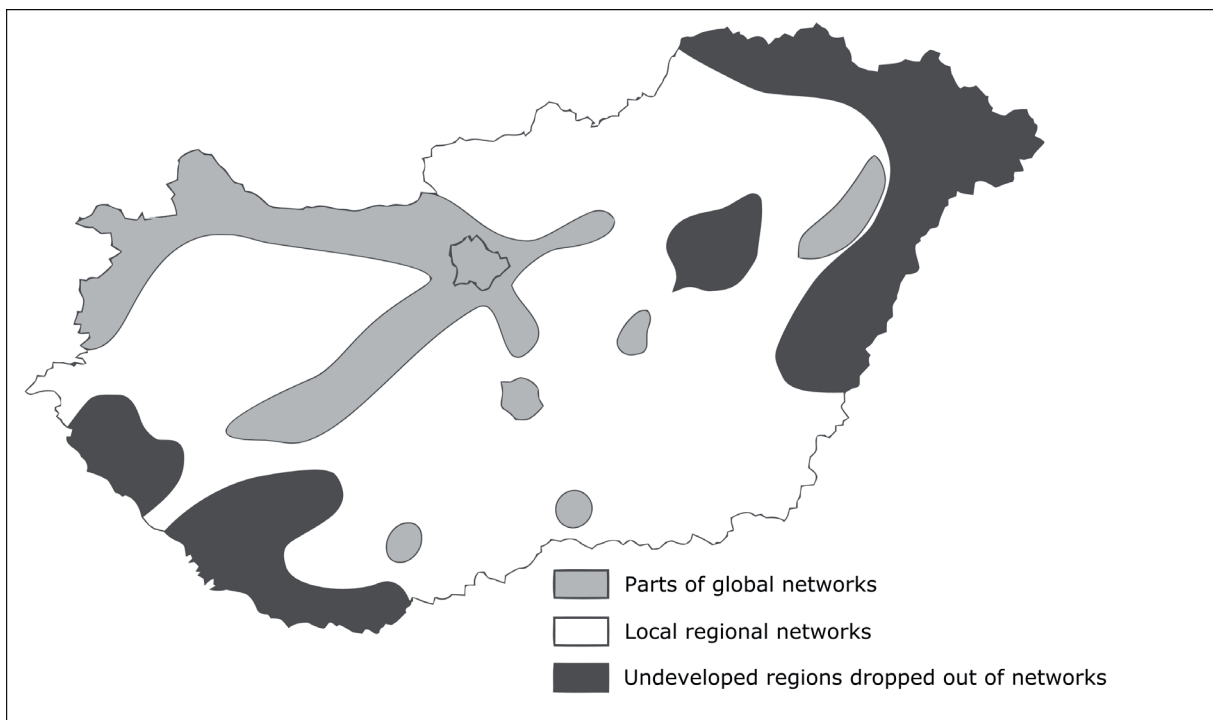
Inequality dimension	Large town	Small village
Location	Central	Marginal
Quantities	Populous	Small
Qualities	Developed	Undeveloped
Structure	Structured	Homogeneous
Role	Multifunctional	Function deficit
Relations	Multi-relational	Isolated
Circumstances	Controlling	Depending

Source: NEMES NAGY, J. (1998): A tér a társadalomtudományban (Space in social sciences), re-edited based on page 17

These seven dimensions are not independent of each other, yet, their relation is more stochastic than function-like. In regional researches, when investigating inequalities, circumstances shall be reviewed in several dimensions in order to get an overall picture.

In the concept of ENYEDI, GYÖRGY, larger differences have appeared between network elements and settlements (regions) excluded from network than among various levels of the settlement system. Great questions of regional development include: what can be done with economies and population of regions/settlements excluded from networks? Are they able to develop self-sustaining local economies? Networks have appeared also in the regional structure of the Hungarian economy (*Figure 1*) and they can be divided into three categories (ENYEDI, GY. 2004).

Fig. 1. Triple spatial system of Hungary.
 1. ábra: Magyarország hármasszerkezet

Source: ENYEDI, GY. 2004): Regionális folyamatok a poszt-szocialista Magyarországon (Regional processes in the post-socialist Hungary), Magyar Tudomány, 9/2004, p. 935

The first level as a part of global networks is the megapolis Budapest region and the axes connecting this region with Vienna, Lake Balaton and, possibly, Szeged. The most important element is here Budapest as member of the European metropolis network.

The smaller regional networks within the country stretching not too far into the neighbouring states represent the second level.

The third level is constituted by mostly undeveloped regions with villages excluded from networks. They can be found everywhere in Hungary, with the largest ones in the Trans-Tisza region as well in Northern Hungary and Southern Transdanubia.

When investigating inequality, the most frequently used indicator concentrates on measuring economic capability (GDP); however, in the market economy, social differences in earnings, employment and health care strongly perceivable by the population have essentially grown. Therefore, great attention was paid – in addition to economic capability – to social indices such as earnings, education, unemployment and demographic data, i. e. Human Development Index – HDI (ENYEDI, Gy. 2004).

Within the research by FALUVÉGI, ALBERT and TIPOLD, FERENC (2012), a criterion system consisting of 30 indicators grouped into 5 categories was developed where also social and welfare aspects were emphasized. The research result at regional level (*Table 2*) reveals that the four most unfavourable indicators belong to two regions: Northern Hungary and Northern territories of the Great Hungarian Plain. The most developed region is Central Hungary with the best values in four categories:

- Number of subsidized settlements is the lowest: 5.3%
- Number of people living in subsidized settlements is the lowest: 0.6%
- Metrics indicating development level of settlements show the highest value: 7.49%
- Unemployment rate is the lowest among the regions: 4.46%.

Table 2. Some characteristic indicators of settlements in regions, 2010, edited by Sebök, M.

2. táblázat: A régiók településeinek néhány jellemző mutatója, 2010, Szerk. Sebök M.

Region	Rate of subsidized settlements %	Rate of population in subsidized settlements %	Metrics of development level of settlements	Unemployment rate %
Central Hungary	5,2	0,6	7,5	4,5
Central Transdanubia	24,2	6,0	6,4	7,9
Western Transdanubia	24,7	4,8	5,7	10,7
Southern Transdanubia	66,1	22,7	5,9	8,4
Northern Hungary	69,3	40,3	5,3	13,5
Northern Great Plain	81,0	38,4	5,3	12,8
Southern Great Plain	63,4	25,2	5,6	9,6
In total	50,8	17,3	6,3	8,6

Source: FALUVÉGI, A. and TIPOLD, F. (2012), *Területi Statisztika*, 3/2012, KSH (with own marking of figures)

Concerning the spatial structure of Hungary, numerous new research methods and models were developed in the past years including software Darcy. The gravity model (?) built by its help shows that Budapest has the largest attraction in Hungary while nothing attracts Budapest. Of course, there are attractive centres such as Győr, Pécs, Szeged and Debrecen, however, they are not able to balance the capital city's effect (Kincses, Á. and Tóth, G. 2013).

Lengyel, Imre and Szakálné Kanó, Izabella (2012) analyse competitiveness of micro-regions by the Pyramidal model and regional competitiveness function (RCF) considering many factors (like degree of research and technological development; key figures of human resources; amount of working capital; etc.). This empirical research outlines four region types in Hungary being in different stages of development: Budapest and micro-regions around it; manufacturing micro-regions; university towns; and stagnating urban micro-regions.

WORKFORCE MOBILITY RESEARCH

The geographical workforce mobility has multiple aspects: historical background supplemented by geographical circumstances or control framework where a readiness level for mobility has developed. It is handled today as a fact, just like to the phenomenon that as a result of companies' expansion and global corporate consolidation, the workforce demand is re-arranging on the side of companies.

Demand and supply sides of a real market can be seen, but not clearly enough in most cases – implying mainly the company side, i.e. determinants of demand.

It is the main focus of my research, i.e. the way of thinking of companies in this issue: in addition to global specification of operating forms and production capacities necessary for their success, how they consider the workforce mobility in a region and how they can explore the available supply of a territory.

Research preliminaries

Before the preparation of this research, I studied earlier analyses and scientific papers related to my research topic (such as CSERES-GERGELY, ZS. 2003, BÁBA, K. 2008, EKÉNÉ ZAMÁRDI, I. and DÖVÉNYI, Z. 2010, NÉMETH, ZS. 2011, HEGEDŰS, H. 2014) hoping that they provide adequate baselines and research results comparable with data expected by me and allow drawing conclusions and formulating statements. I found that concerning spatial aspects of workforce mobility in Hungary, there were no results originating from researches where questions like the ones formulated by me were asked from employers.

On behalf of IBM Magyarország, GKIeNET Kft. made a research in cooperation with Foundation INFONIA involving 500 companies with more than 50 employees each¹. Studying research questions of IBM Magyarország, they do not supply baseline for comparison of workforce mobility. I mention here the biannually executed reviews of Kelly Global Workforce Index examining ideas and opinions concerning labour and workplace in context of generations, mainly from point of view of employees.

Also in international literature, studies discussing mobility researching the employees or population of a country can be found predominantly. A research by LÜCK and SCHNEIDER (2008) covered 6 countries and 7220 persons participated in it. This study focused on three topics:

- Importance and diversity of labour-related regional mobility,
- Reasons and circumstances of mobility in employment,
- Impacts of mobility on family, personal well-being, career and social connections.

¹ IBM Magyarország – GKIeNET Kft. (2006): Kutatás a munkavállalók mobilitásával kapcsolatban Magyarországon (Research concerning employees' mobility in Hungary)

Mobility of the population largely varies with countries. It is the highest in the Northern countries (e.g. 29% in Iceland, 23% in Sweden and 21% Norway), Australia (24%) and the United States of America (21%). In contrast, there is a low mobility in the Eastern and South-Eastern countries (4% in Slovenia, Slovakia and Poland, 5% in the Czech Republic and Portugal, 8% in Greece, Hungary and Spain, 9% in Italy) (CALDERA SÁNCHEZ, A. and ANDREWS, D. (2011).

ZIMMERMANN (2004) states concerning working that people in Europe are less mobile than in America. He explains it partially with the fact that many people are not ready to leave their usual social and community environment.

For mobilizing workforce capacity for moving from a region to another, readiness for mobility shall be increased, mostly by financial and material means. The average Hungarian citizen changes residence less than twice during her/his life, while this figure is about 6 in Western Europe and about 8 in the USA.

Researcher's assumptions (hypotheses)

This research aims at reviewing the way of thinking of company executives about workforce mobility and whether they regard as a problem that the readiness of the Hungarian people for mobility is rather poor. Motivation of this research was to confirm the following assumptions:

- Level of mobility shows regional disproportions, there is a difference in how serious companies in Eastern and Western parts of Hungary find this issue;
- Extent of problems originating from immobility rises with increasing number of company employees;
- In addition to regional heterogeneity in level of workforce mobility, there are differences also in sectoral terms.

Applied research methods, description of research

Hungarian companies were used as population to be investigated within this research. As baseline, many statistics are available concerning company structure, companies' regional distribution, activities, ownership and number of employees. This huge quantity of information with regard to the economic members has revealed that there are many approaches to this issue.

Obviously, investigation of the total population is not possible; there are numerous ways for selection of samples to be researched. In random sampling, population elements to be investigated are involved in the sample by a kind of "lot drawing". In this case, statistical reliability of research data is usually characterized by standard error or confidence interval of the sample. Confidence interval is interpreted so that research data obtained with the specified sample size diverge from the hypothetical result that could have been attained by questioning each member of the target group to be researched – in our case all the companies – with a probability of 95% at the most.

The value of confidence interval depends on the sample size rather than the target group size; in the case of a sample with 1000 elements it can be a divergence of 3.2% of the found result from the real – unknown – value. In the case of sample with less than 300 elements, the possibility of sampling error grows radically; use of smaller samples methodologically is not recommended. Considering all

this, data of 119 companies (with statistical headcount of about 150 thousand persons in 2013) could be collected in the research, actually by random sampling via direct contact.

Sample reliability could have been attained by layering the sampling, specifying layering criteria relevant to research focus and approach directions.

Deep-going analysis of data is not relevant due to the relatively small number of database elements. Data have been recorded in SPSS database (and Excel) and, by the help of the software program, numerous tables have been constructed and many computations have been carried out; however, rate of reliability and significance of the obtained data (e.g. when reviewing correlation) do not reach the expected statistical threshold. Therefore, during data processing, I had to limit my work to the distribution of tables, simple cross-tables and average computations.

When interpreting the data, I did not investigate the workforce mobility, but opinions concerning mobility. As most of the questionnaires were filled in by CEOs or HR managers, we can say that answers contain the opinion of the most competent person within the company.

Description of companies involved in the research

Respondents come from 18 out of the 19 industries defined based on sectoral classification of the Hungarian Statistical Office (KSH). Representation of transportation companies is with their share of 22.7% is outstanding, followed by processing industries with 16.8%. The third place belongs to companies in other services with 13.4%, energy industry and trade are on the fourth and fifth places with 7.6% each. Companies of construction industry and the ones engaged in water supply are represented by a rate attaining 5%. Three quarters of employees “affected” by research work in the first 3 sectors, and together with the other four mentioned sectors, this number surpasses 94%. That is why, in sectoral approach, the mobility research results mirror mainly the circumstances characteristic of these industries.

In terms of majority owner and the belonging employment data of the companies involved in this research, the distribution is disproportionate. Number of companies owned by local governments is low (2) to such an extent that – for the sake of simplification – I will handle them together with state-owned companies (*Table 3*).

Table 3. Distribution of companies by ownership, edited by Sebők, M.
3. táblázat: A vállalkozások tulajdonviszony szerinti megoszlása, Szerk. Sebők M.

Classification by ownership	Number of research participants (pieces)	Distribution in %	Total number of employees (persons)	Distribution in %
State	68	57,100	104,910	70,080
Local governments	2	1,700	788	0,530
International	26	21,800	41,731	27,880
Hungarian private	23	19,300	2,270	1,520
Total	119	100,000	149,699	100,000

In this research, national companies are overrepresented; in 58.8% of sample member companies 70.08% of indirectly involved employees are engaged. International enterprises, being with their share of 21.8% on the second place in terms of ownership, have 27.88% of employees, i. e. more than their share. Despite the fact that Hungarian private companies are represented by 19.3% among research

participants, the share of their employees makes 1.52% only. They are mostly (2/3) micro- and small businesses, only one single Hungarian private company can be classified as large enterprise.

Like the local governments and state-owned categories, I handle also micro- and small businesses together (*Table 4*). Only 3 micro-businesses filled in my questionnaire.

Table 4. Distribution of companies by company size, edited by Sebők, M.
4. táblázat: A vállalkozások cégméret szerinti megoszlása, Szerk. Sebők M.

Company size	Number of companies (pieces)	Distribution (%)	Number of employees (persons)	Percentage in sample
Micro- and small businesses	22	18,490	491	0,330
Medium-size business	37	31,090	6,779	4,530
Large companies	60	50,420	142,429	95,140
Total	119	100,000	149,699	100,000

We can improve size-based classification of companies, if we do not rely on statistical categories but we ourselves define new categories based on statistical headcount.

Based on this concept, we obtain the following distribution (*Table 5*).

Table 5. Statistical number of employees in 2013, edited by Sebők, M.
5. táblázat: Statisztikai foglalkoztatott létszám 2013-ban, Szerk. Sebők M.

Number of employees (persons)	Sample participants (pieces)	Distribution in %
1-50	22	18,5
51-250	37	31,1
251-1,000	36	30,3
1,001-2,000	11	9,2
Above 2,000	13	10,9
Total	119	100,0

Analysis of opinions concerning workforce mobility

Workforce market is a dynamic system; its current state is cause and effect at the same time. Immobility of the Hungarian workforce is – without any scientific approach – a commonplace fact. We do not need to consult lot of economic periodicals to find company executives complaining about skilled workers deficit. Company executives give a number of reasons such as housing situation in Hungary (attitude adhering to ownership, missing flats to let satisfying high-level demands), continuous presence of deficiency crafts as output of the educational system, problematic access to peripheral settlements and industrial parks as well as lack of community and cultural life in smaller settlements.

Consequences of immobility are also numerous like decreasing inflow of working capital, regional characteristics of unemployment (such as impoverished settlements, villages with ageing population, real property losing value) can be observed.

However, we shall remember that based on estimates – contradicting what is listed above – in early 2013, about 350,000² Hungarian citizens lived abroad³, i.e. have become mobile. (Whether it is high

² Note: people who left Hungary in the period after 1989 and one year before the survey.

³ Central Statistical Office 2014: Transnational co-operation project SEEMIG – Managing Migration in South East Europe, press release “Helyzetkép a magyarországi elvándorlásról” (Snapshot about transmigration from Hungary) source: http://www.ksh.hu/docs/szolgalatasok/sajtoszoba/seemig_sajto_reszletes.pdf

or low, is an issue of relativity; as compared to migration of Romanian employees, it is low while to Czech mobility it is high), (GÖDRI, I. 2012).

Based on inland migration data of Hungary, readiness of the Hungarian population for migration is rather low (DÖVÉNYI, Z. 2009). There are opinions explaining migration with low-level mobility of Hungarian employees and with the national character. However, the relatively low level of migration is continuously increasing and we have to find also an explanation for growing numbers of people seeking work abroad, not only register and describe the process (HARS, Á. 2011). The majority of groups leaving Hungary we can surely describe as motivated, creative, young and skilled people (and/or). It is worth mentioning that further increase of migration to abroad – revealed by different youth-related researches – may change the general opinion, i.e. regional workforce deficit originating from lack of mobility will be replaced by workforce deficit as a consequence of migration.

Level of mobility and the assessment of this problem depend on multiple circumstances – as mentioned before. My listings above approached this phenomenon from the point of view of the companies participating in the research, I neglected the employees.

At the beginning of my questionnaire, company executives had to answer the question to what extent they were satisfied – focusing on their main activity – with the available workforce supply at present and, within it, with the choice of employees with different qualifications and for different positions (*Table 6*).

Table 6. Distribution of satisfaction with the workforce choice, edited by Sebők, M.
6. táblázat: Munkaerő kínálat elégedettségi megoszlása, Szerk. Sebők M.

	Yes		Partly		No		No answer available Quantity
	Quantity	%	Quantity	%	Quantity	%	
Are you satisfied							
with the choice of unskilled workers?	57	69,5	20	24,4	5	6,1	37
with the choice of trained workers?	54	62,1	30	34,5	3	3,4	32
with the choice of skilled workers?	32	31,1	51	49,5	20	19,4	16
with the choice of administrative employees*?	86	74,8	28	24,3	1	0,9	4
with the choice of professionals with higher-level education?	47	40,5	57	49,1	12	10,3	3
with the choice of medium-level and top managers?	54	46,6	49	42,2	13	11,2	3

*"Including all general and supporting office activities irrespective of education."

Percentage given in the above table shows the rate within the respondents of the given category, i.e. the cases where the question was regarded as relevant.

The distribution of answers meets expectations: company executives are the least satisfied with the choice of skilled workers, and more than a half of respondents have or may have problems with filling positions requiring professionals with higher education as well as medium-level and top manager positions. For administrative positions, suitable employees can be found almost every time and everywhere.

Workforce shortage can be observed in an increasing number of fields in Hungary; thoughts in study of GIGUÉRE (2008) may offer a solution for this problem:

- Theoretically, immigration is useful for each developed economy, especially if we take the fact into account that Europe's society is aging. For compensation of drawbacks originating from it and from disappearance of particular qualifications, immigration shall be encouraged and integration of new-comers shall be furthered.
- A closer co-operation between organizations for labour market development with the local companies and research centres would be advisable where internal circumstances of the individual fields should be considered stronger.
- Reorganization of the labour market is a long-term and risky process in which interests of the local companies shall dominate rather than national political concepts.

In order to attain the above goals, first of all, restructuring of skilled workers education and labour market organization is necessary.

Demand for different types of workforce may depend on various factors; we investigate it in regional aspects at first (*Table 7*), for the types only where dissatisfaction with workforce supply is high.

Within it, we focus on the category of skilled workers because:

During interviews, company executives often complained about shortage of skilled workers – especially in metallurgy;

Multiple mobility programs were launched – as pilot programs – in the past years, see “Metallurgical vocational training cluster program in Győr and its agglomeration”; The Hungarian government treats skilled workers training as a priority, that is why the dual training system was introduced in autumn 2013.

Table 7. Choice of skilled workers at regional level, edited by Sebők, M.
7. táblázat: Szakmunkások munkaerő kínálata régiók szintjén, Szerk. Sebők M.

		Yes Partly	Are you satisfied with the choice of skilled workers considering the main activity of your company?			Total
			No			
Region of the company seat	Southern Great Plain	Quantity	2	3	4	9
		% within the region	22,20%	33,30%	44,40%	100,00%
	Southern Transdanubia	Quantity	4	4	1	9
		% within the region	44,40%	44,40%	11,10%	100,00%
	Northern Great Plain	Quantity	7	12	3	22
		% within the region	31,80%	54,50%	13,60%	100,00%
	Northern Hungary	Quantity	3	3	1	7
		% within the region	42,90%	42,90%	14,30%	100,00%
	Central Transdanubia	Quantity	2	7	0	9
		% within the region	22,20%	77,80%	0,00%	100,00%
	Central Hungary	Quantity	12	19	6	37
		% within the region	32,40%	51,40%	16,20%	100,00%
	Western Transdanubia	Quantity	2	3	5	10
		% within the region	20,00%	30,00%	50,00%	100,00%
Total		Quantity	32	51	20	103
% within the region			31,10%	49,50%	19,40%	100,00%

Data quantity only allows us to outline the trends, we cannot make general statements. Figures do not cause large surprise. Satisfaction with the choice of skilled workers is the highest in the regions where unemployment is the highest (Northern Hungary, Northern Great Plain, Southern Transdanubia), i. e. there are excess capacities; and companies are the least satisfied in the developed Transdanubia where, in large investments, companies often face workforce shortage (in Győr, workforce is imported from Slovakia, just as an example). Strong dissatisfaction can be observed in Western Transdanubia (surprisingly, in addition to Southern Great Plain), however, due to small number of this target group, drawing further conclusions would not be relevant. Surely, there are regional differences in assessment of mobility; its level could be cleared in an additional research. Of course, there are dissatisfaction and shortage in areas only where demand is present.

Evaluating satisfaction with choice of skilled workers based on company size, we find no essential difference among the companies of different size. Yet, extent of clear dissatisfaction shows deviation: medium size companies in terms of statistics can find skilled workers the most difficultly.

Approaching the same question based on ownership of companies, enterprises with Hungarian owners are the least satisfied while state and local government owned companies are less satisfied than international enterprises. Presumably, in these cases, it is about differences in competitiveness of compensation offered by companies. A Hungarian private company is less attractive for employees than enterprises with international background, presumably because of differences in the offered

wages. Smaller Hungarian private companies are in an especially difficult situation (their level of dissatisfaction is high), probably due to their handicap in competition.

In addition to work groups, I asked also a summary question about problems caused by low-level workforce mobility.

“Do you regard low level of workforce mobility as a problem in Hungary from point of view of the main activity of your company?”

The opinion of company executives about workforce mobility definably varies with the size, business activity and geographical location of their enterprise. Employers assessed the importance of problems caused to the company by the low-level mobility on a scale from 1 to 10 with assigned definitions to the end points and the middle point. (1 represented “It does not cause any problems at all”, 5 “It causes problems partially”, and 10 meant “severe problem”.) The meaning of these three points helped the respondent answer the question; information was processed by averaging the specified nominal values. Companies find the low level of mobility as a problem of medium importance or a little bit less than medium importance averaging 4.51. These deviations can be observed in the case of each depending variable. Averages computed based on company ownership are demonstrated in *Table 8*.

Table 8. Assessment of workforce mobility level – based on ownership, edited by Sebök, M.
8. táblázat: Munkaerő-piaci mobilitási szint értékelése, tulajdonviszony alapján, Szerk. Sebök M.

Majority owner of the organization	Average	Quantity	Standard deviation ⁴
State and local governments	4,16	70	2,453
International	4,88	26	2,471
Hungarian private owner	5,17	23	1,85
Total	4,51	119	2,375

It can be seen that Hungarian private companies regard the low level of workforce mobility as a larger problem, its value is 5.17. In this case, also standard deviation of the values is lower, meaning that opinions are closer to each other. Also international organizations specified an over-average value, 4.88 for this question while state and local governments owned enterprises assessed this problem at a value of 4.16. The higher value measured with Hungarian private companies can be explained by their competition handicap already mentioned and also by their assumable characteristics. This latter may include that their skilled labour need is higher compared to the international organizations in the sample while international enterprises employ trained workers in a higher proportion – of course, depending on their sector. The relatively favourable value of state and local governments owned organizations can be clearly attributed to the large employers involved in the sample; replenishment of their employees is directly supported by the school system, too.

⁴ Note: Standard deviation measures the size of deviation of values from the expectable value (mean value). It is the root of a square number, we square the deviation of the data from the arithmetic mean, define its arithmetic mean and extract the root from it. Also the range is to be considered when interpreting. This is 10 in the case of workforce mobility level on a 1 to 10 scale. Within it a standard deviation of 2 means that there is not a too large diversity among the obtained values, it means in our case that most values are between 3 and 7.

Companies of the following industries participated in the data collection (*Table 9*):

Table 9. Assessment of workforce mobility based on industry classification, edited by Sebők, M.
9. táblázat: Munkaerő-piaci mobilitási szint értékelése, ágazatok szerint, Szerk. Sebők M.

Sectorial classification of the company's main activity	Average	Quantity	Standard deviation
Processing industries	5,55	20	2,35
Electricity, gas, vapour supply, air conditioning	4,44	9	2,404
Building industry	6,29	7	1,254
Trade, vehicle repair	4,67	9	2,598
Transportation and warehousing	3,63	27	2,169
Water supply	4,5	6	2,588
Other services	4,13	16	2,306
Others combined	4,36	25	2,481
Total	4,51	119	2,375

Most of the companies involved in the reviewed sample came from transportation and warehousing (27 enterprises), they are followed by members of the processing industries (20) and companies belonging to the Other services category (16). I combined the categories Electricity, gas, vapour supply, air conditioning and Water supply (5) – considering that all these activities belong to public utilities –, thus, 15 enterprises with such activity are included in the sample. 78 companies participating in the research do business in these four sectors, representing a share of 65.5%. The number of employees engaged in these sectors is rather decisive, too: 83.94% of the employees engaged by the employers participating in the research belong here. There are essential differences among sectors.

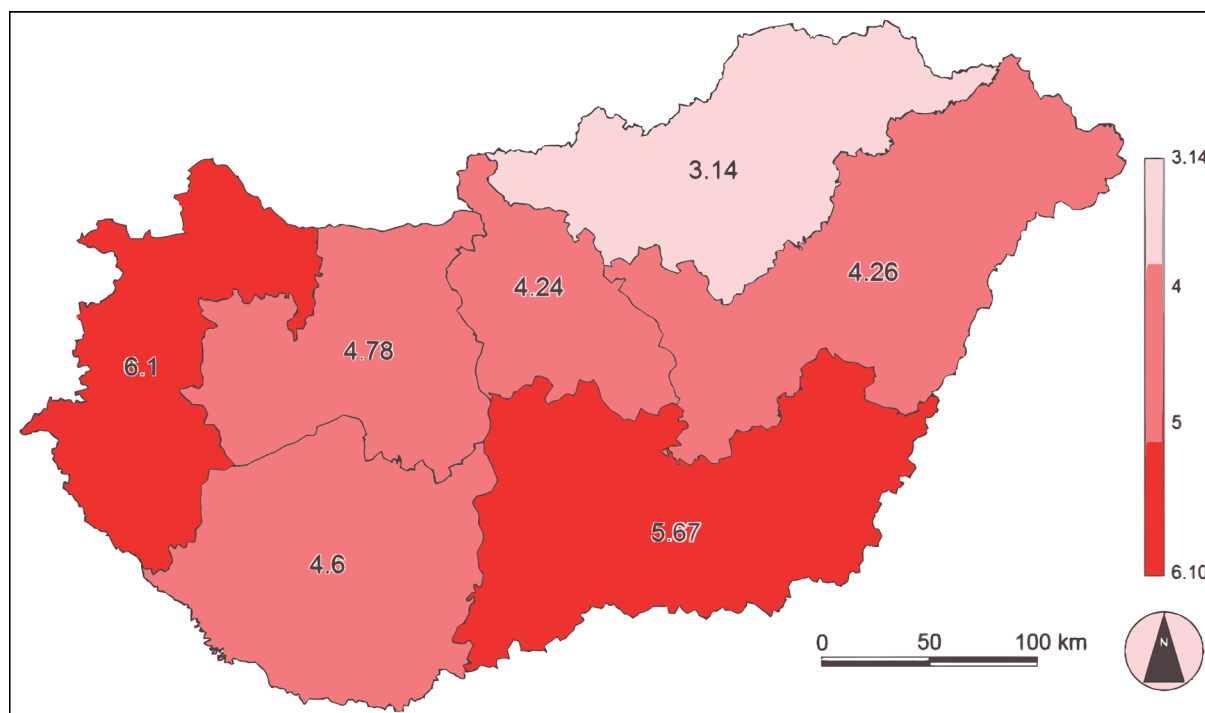
In the industries of assessable size, the low level of mobility means the largest problem for the processing industries (5.55) while the average value measured in transportation and warehousing sectors shows that they do not have problems originating from workforce mobility. The high value measured at businesses in the construction industry is surprising and is to be handled carefully because of the number of sample elements; it somewhat contradicts the low problem value obtained for skilled workers (*Table 7*).

Data measured in the energy and water supply sector approximate the average the best. Summarized we can draw the conclusion that the low-level mobility as a phenomenon is present and perceived by employers, yet, the lack of mobility is regarded as a problem of less than medium importance.

In regional aspect, the low-level mobility causes the largest problem in Western Transdanubia (6.1) and Southern Great Plain (5.67) while it is hardly perceivable in Northern Hungary (3.14) (*Figure 2*). Based on standard deviation measured in this case, opinions are formulated almost the same way.

Exploration of reasons for the high value in Southern Great Plain requires additional investigations, including also the migration level and traditional agriculture of this region.

Fig. 2. Workforce mobility level by regions, edited by Sebők, M.
2. Ábra: Munkaerő-piaci mobilitás szint régiók szerint, Szerk. Sebők M.

The lack of workforce mobility means the least problem – in terms of company size – for micro- and small businesses (4.05–4.1) while the largest problem for medium size enterprises (4.97), but even this value is below the absolute mean value (5). The value characterizing the large enterprises (4.38) is between the two other categories, although the participation ratio of this category alone is higher (50.42) than that of the other three company sizes in total.

We get a somewhat deviating picture when investigating with the headcount variables defined by us (Table 10).

Table 10. Assessment of workforce mobility, based on statistical headcount typing, edited by Sebők, M.
10. táblázat: Munkaerő-piaci mobilitási szint értékelése, statisztikai létszám tipizálása alapján, Szerk. Sebők M.

Statistical number of employees in 2013. grouped	Average	Quantity	Standard deviation
1-50	4,09	22	2,369
51-250	4,73	37	2,567
251-1.000	4	36	2,378
1,001-2,000	5	11	1,342
Above 2,000	5,62	13	2,256
Total	4,51	119	2,375

In this case, we can see that the really large companies face more severe problems in workforce replenishment/hiring. The more employees are engaged, the more structured is the company and the more types of workers are needed, thus, continuous recruitment and selection become necessary.

Summarizing all that is described above, problems originating from lack of workforce mobility affect the members of the economy to different extents from the investigated points of view. In spite of the sample-related anomalies, regional and sectoral tendentious differences are well definable, but

extent of problems depends also on the company size and the type of ownership. If we want to formulate the extremities demonstratively, we can say that the Hungarian mid-size businesses with some company sites at the most and located in the Western part of the country, working in the processing industries are in the most difficult situation on the workforce market. In addition to cross-border commuting – not mentioned until now –, the multinational companies settled in the region mean competition for them and they remain behind when it comes to workforce recruitment and retention. State-owned large companies located in handicapped regions are in the most advantageous situation in human policy aspects; municipal services provided by them are supported also by the school system, and offer a calculable career, they are attractive on the workforce market.

RESEARCH SUMMARY AND CONCLUSIONS

In my research, I could confirm based on the opinion of companies that there were differences in workforce mobility when investigating different regions and reviewing companies working in the Eastern or Western part of the country. My hypothesis that the level of labour market mobility shows regional discrepancies in assessment of the problem severity has been confirmed. The low-level mobility causes the largest problem in Western Transdanubia (6.1) and Southern Great Plain (5.67) while it is hardly perceived at all in the North-Hungarian region (3.14). A connection can be observed between unemployment rate and assessment of problem severity: the lower the unemployment rate in an area, the larger the problem of workforce immobility for employers (*Table 11*).

Table 11: Assessment of labour market mobility level and unemployment rate, by regions, edited by Sebők, M.
11. táblázat: Munkaerő-piaci mobilitási szint értékelése és munkanélküliségi ráta, régiók szerint, Szerk. Sebők M.

Region of company seat	Average	Quantity	Standard deviation	Unemployment rate % ⁵
Southern Great Plain	5.67	9	2.872	10.1
Southern Transdanubia	4.6	10	2.221	7.7
Northern Great Plain	4.26	23	2.158	12.7
Northern Hungary	3.14	7	1.069	9.3
Central Transdanubia	4.78	9	2.682	6.2
Central Hungary	4.24	51	2.446	7.3
Western Transdanubia	6.1	10	1.912	5.1
Total	4.51	119	2.375	8.3

Scarce supply of workforce means the largest problem for employers in Western Transdanubia where the unemployment rate is the lowest. In contrast, in regions with higher unemployment rate, getting the adequate workforce is a smaller problem for employers surveyed. Of course, results are greatly influenced by the fact what industry is in question, what specific professionals a company in a region needs and which industry the companies surveyed belong to.

I could confirm the fact that company size affected assessment of mobility level when changing (in the SPSS system) the traditional statistical categories (instead of company sizes, I typed headcounts) and, on this basis, it was proved that larger enterprises were more affected by the lack of mobility than smaller businesses.

⁵ Unemployment rate, January–March 2014, KSH, Gyorstájékoztató, Source: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/mun/mun21403.pdf>, date of download: 03.09.2014

Based on the analysis of mobility level by industries, sectoral differences could be revealed, nevertheless, due to sectoral differences of available quantity of data, statements call for further confirmation. From the companies involved in the research, lack of mobility causes larger problems in the processing industries (5.55), their values obtained are much over the average (4.51). Lack of mobility is the least problematic in transportation and warehousing based on the respective value (3.63).

Research of mobility of employees would remain one-sided when investigating it from the point of view of employers only. For creating balance between workforce demand and supply, two parties are necessary: employers and employees. Therefore, empirical investigation of both sides is required for understanding and analysing workforce mobility and for making proposals for development.

REFERENCES

- BÁBA, K. 2008: Földrajzi mobilitás, migráció. (Geographical mobility, migration) *Új Ifjúsági Szemle*, Volume. 6, No. 2-3, 115-121.
- CALDERA, SÁNCHEZ A. – ANDREWS, D. 2011: Residential Mobility and Public Policy in OECD Countries. In: *OECD Journal. Economic Studies*, 185-206.
- CSERES-GERGELY, Zs. (ed.) 2003: Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek és földrajzi mobilitás Magyarországon. (Labour market inequalities and geographic mobility in Hungary) *Közelkép*, 128.
- CSERES-GERGELY, Zs. 2003: Gazdasági ösztönzők hatása a magyarországi munkaerő földrajzi mobilitására az 1990-es évtizedben. (Effect of economic incentives onto geographical mobility of workforce in Hungary in the 1990s) In: FAZEKAS, K. Munkaerőpiaci tükör, 2003., MTA KTK - Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 2003, 102-122.
- DÖVÉNYI, Z. 2009: A belső vándormozgalom Magyarországon: folyamatok és struktúrák (Internal migration in Hungary: processes and structures), *Statisztikai Szemle*, Volume 87, No. 7-8, 749-762.
- ENYEDI, GY. 2004: Regionális folyamatok a poszt-szocialista Magyarországon (Regional processes in the post-socialist Hungary), *Magyar Tudomány*, 9/2004, 935-942.
- EKÉNÉ ZAMÁRDI, I. – DÖVÉNYI, Z. 2010: Migráció és mobilitás. (Migration and mobility) In: Tóth, J. (ed.) *Világföldrajz* Budapest. Akadémiai kézikönyvek, Akadémiai Kiadó, 2010., 376-405.
- FALUVÉGI, A. – TIPOLD, F. 2012: A Társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések (Socially and economically undeveloped settlements with undeveloped infrastructure and over-average unemployment). *Területi Statisztika*, 3/2012, KSH 278-290.
- GIGUARE, S. 2008: More than Just Jobs: Workforce Development in a Skills-Based Economy OECD, France, 251.
- GÖDRI, I. 2012: Nemzetközi vándorlás (International migration). *Demográfiai portré 2012*, 137-154.
- HARDI, T. – HAJDÚ, Z. – MEZEI, I. 2009: Határok és városok a Kárpát-medencében (Borders and towns in the Carpathian Basin). Hungarian Academy of Sciences, Centre of Regional Researches, 2009, Győr - Pécs, Chapter XIII, 347-360.
- HARDI, T. – SZÖRÉNYINÉ K., I. 2006: A gazdaság és a társadalom földrajza, Humánerőforrás Operatív Program (Geography of economy and society, Human Resources Operational Program), Accessible: <http://www.doksi.hu/get.php?lid=13254>, date: 23.08.2014

- HÁRS, Á. 2011: Magyarok külföldi munkavállalása (Hungarians working abroad), Kopint-Tárki Zrt. Budapest, 9-11.
- HEGEDŰS, H. 2014: Munkavállalói mobilitás, a hazai munkaerő piacon, különös tekintettel a közszolgáltatásra. (Employees' mobility on the Hungarian workforce market with special regard to public services) *Hadtudomány* 1-2/2014. 35-43.
- KESERŰ, I. 2013: Commuting patterns of secondary school students in the functional urban region of Budapest. *Hungarian Geographical Bulletin* 62 (2) 197-219.
- KINCSES, Á. – TÓTH, G. 2013: Investigation of spatial structure: modelling approach, *Regional Statistics* (3), 41–56.
- KISS, J. P. – SZALKAI, G. 2014: A foglalkoztatás területi koncentrációjának változásai Magyarországon a népszámlálások ingázási adatai alapján (Change in regional concentration of employment in Hungary based on commuting data of censuses), *Területi Statisztika* 54 (5), pp: 474-490.
- LANGERNÉ RÉDEI, M. 2010: A migráció gazdaságtana (Economics of migration). *Közép-Európai Közlemények* Periodical of historians, geographers and regionalists, Vol. 3 No. 1, 1/2010, No. 8, 44-53.
- LENGYEL, I. – SZAKÁLNÉ KANÓ, I. 2012: Competitiveness of Hungarian Urban Micro-regions: Localization Agglomeration Economies and Regional Competitiveness Function, *Regional Statistics* (2), 27–44
- LIMMER, R. 2005: Berufsmobilität und Familie in Deutschland, *Zeitschrift für Familienforschung*. Vol. 17, 2/2005, 8-26.
- LÜCK, D. – SCHNEIDER, N. F. 2010: Introduction to the special issue on mobility and family, *Zeitschrift für Familienforschung*. Vol. 22, 2/2010, 135-148.
- NEMES NAGY, J. 2009: Fordulatra várva - a regionális egyenlőtlenségek hullámai (Waiting for change – Waves of regional inequalities). In. Ed.: RECHNITZER, J. and LENGYEL, I.: A regionális tudomány két évtizede Magyarországon (Two decades of regional sciences in Hungary), Akadémiai Kiadó, Bp., 38-58.
- NÉMETH, ZS. 2011: Az urbanizáció és a térbeli társadalomszerkezet változása Magyarországon 1990 és 2001 között (Urbanization and change of regional structure of society in Hungary in 1990–2001). Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének Kutatási Jelentései 93. 222.
- PAP, N. 2007: A területfejlesztés területi keretei Magyarországon (Territorial frameworks of regional development in Hungary), In A területfejlesztés földrajzi alapjai, Ed. Pap, Norbert, Lomart 2007. 141-152.
- ZIMMERMANN, KLAUS F. (2004): European Labour Mobility: Challenges and Potentials, University of Bonn, 32.

